МАГАБГАРАТА
САУПТІКАПАРВА АБО КНИГА ПРО ВИГУБЛЕННЯ СПЛЯЧИХ ВОЇВ
КНИГА ДЕСЯТА

Переклад з російської котрогось, за виданням перекладу з санскриту Я.В. Василькова та С.Л. Невелевої

ЗМІСТ

ОПОВІДЬ ПРО ВИГУБЛЕННЯ СПЛЯЧИХ.....2
КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ВИГУБЛЕННЯ СПЛЯЧИХ.....13
ОПОВІДЬ ПРО ЗБРОЮ АЙШИКА.....13
КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ЗБРОЮ АЙШИКА.....20

ОПОВІДЬ ПРО ВИГУБЛЕННЯ СПЛЯЧИХ

Розділ 1

Санджайя продовжив:

У передзахідну годину ті герої,[1] що йшли разом, повернувши свої обличчя на південь, наблизилися до табору пандавів. Страх обійняв їх, спішно відпустили вони коней на волю й обережно заглибилися в хащі. Поколоті у бою гострою зброєю, суцільно вкриті ранами і шрамами, зупинилися вони неподалік од місця розташування ворожої раті. Важко і гаряче дихаючи, з думками про пандавів, дослухалися вони до грізних кличів переможних пандавів. Але ось, побоюючись переслідування, знову поспішили вони в дорогу, розвернувшись на схід. Через мухурту (*48 хв.*) шляху, коні їх притомилися, спрага здолала героїв, втратилося терпіння у міцноруких воїв, гнів і шаленство охопили їх, і, змучені розпачем через загибель царя, вирішили вони зупинитися на якийсь час.

Дхрітараштра спитав:

Неможливо повірити у вчинене Бгімою, о Санджайє: син мій, що силою рівний був десяти тисячам слонів, убитий! Невразливий для всіх живих, міцний тілом подібно ваджрі, юний син мій упав у битві з пандавами, о Санджайє! Було вирішено, о Гавальгано, що не зможуть здолати його люди, але зустрівся син мій у бою із партхами, і ось — убитий! Далебі, залізним стало серце моє, о Санджайє, коли при звістці про загибель ста моїх синів, воно не розірвалося на тисячу частин. Що ж буде з нами, двома старими людьми, коли сини наші вбиті?! Адже я не стерплю життя у володіннях пандавеїв. Будучи батьком царя, сам я теж бо цар, о Санджайє, тому, як же я буду, перетворившись на слугу, жити за наказами Пандава! Правлячи всією землею і очолюючи її, як же тепер я буду існувати, о Санджайє, навік перетворившись на слугу! Хіба зможу я слухати слова Бгіми, о Санджайє, який один повністю винищив сто моїх синів! Збулися слова великого духом Відури, ті слова, яких не почув син мій, о Санджайє! Що ж вчинили Крітаварман, Кріпа і Драуні, коли злочинно вбитий був син мій Дурьйодхана, о друже мій Санджайє?

Санджайя відповів:

Отже, о царю, пішовши не занадто далеко, твої сподвижники зупинилися, і поглядам їх відкрився страшний ліс, повний ліан і різних дерев. І ось, відпочивши мухурту, коли їх добірні коні напилися води, в час заходу сонця увійшли вони в глиб того величезного лісу, населеного юрмами різних звірів, та різних птахів, порослого різними деревами і ліанами, в якому кишіли різні змії, та багатому різними водоймами, прикрашеному ставками, вкритому сотнями лотосових озер, рясному синіми лотосами. Увійшовши в той грізний ліс, оглянулися вони по сторонах і побачили баньян, укритий тисячами гілок. Наблизившись до баньяна, великі колісничні вої, кращі з людей, оглянули, о царю, кращого з лісових владарів. Зійшли вони з колісниць, розпрягли коней, зробили, як слід, очищення водою і вчинили вечірню молитву, о могутній! І коли, Творець дня, досяг Асти (*гора Заходу*), кращої з гір, настала ніч, засновниця всього світу.[2] Немов би засвітилося всюди прекрасне вбрання небес, прикрашене розсипами зірок, сузір'їв, планет. Потроху починали бігати нічні тварини, денні ж поринали в сон. Жахливий був лемент істот, які блукають уночі, хижаки раділи — наступала страшна ніч.

У грізну пащу ночі й приспіли разом Крітаварман, Кріпа та Драуні, обійняті горем від лих, що осягли їх. Сиділи вони під покривом баньяна, віддаючись тузі з тої причини — погибелі, яка осягла куру і пандавів. І тут дрімотою скувало їхні тіла, і, охоплені тяжкою втомою, поранені всілякими стрілами, вляглися вони прямо на землю. Сон опанував Кріпою і Бходжею, обома великими колісничними воями, гідними щастя, а не горя. Лежачи на голій землі, заснули вони, о великий царю, зломлені втомою і розпачем. Один лише син Дрони, о бгарато, залишаючись у владі гніву та шаленства, був не в силі заснути і зітхав мов змій. Нездатний заснути, киплячи безмірною люттю, оглядав він, міцнорукий, той грізний виглядом ліс і, оглядаючи узлісся, населене різноманітними тваринами, помітив, що баньян кишить воронами. Тисячі ворон, розчинившись у ночі, солодко спали, о кауравьє, безпомічні поодинці. Коли ворони мирно спали всюди, він побачив сову, яка з'явилася раптово; страшну подобою, величезну тілом, мідно-коричневу, з жовтими очима, довжелезним дзьобом і пазурами, яка голосно ухала, швидка немов Супарна. І ось цей птах, глухо скрикнув і, немов би розпластавшись, кинувся на гілки баньяна, о бгарато! Опустившись на гілки Антакою (*Яма*) для ворон, птах почав винищувати їх, сплячих, у безлічі. Лабетами, як зброєю, він відривав крила одним, відтинав голови іншим, ламав ноги третім. Умить перебив він, могутній, тих, які попалися йому на очі, так що останками їх був усіяний весь простір навколо баньяна, о володарю народів! Винищивши ворон, сова зраділа: нищителька ворогів, вона покарала недругів, як задумала.

Спостерігаючи те віроломне діяння, створене совою вночі, Драуні на самоті віддався роздумам, схиляючись до думки зробити те ж саме. «Цим птахом у побоїщі мені даний урок. За моїм розумінням, настала година знищення недругів. Нині я виявився не в силі знищити рішучих пандавів, могутніх воїв, що тріумфують тепер. Вони досягли своєї мети, але ж у присутності царя я обіцяв їх знищити! Воїнові, коли він опинився в згубному для себе становищі, подібно метеликові, що потрапив у вогонь, воістину загрожує погибель, немає сумніву! Тоді хитрістю можна домогтися успіху й учинити велике винищення недругів. І тут сумнівній користі, більшість тих, хто обізнаний на науці про користь, віддадуть перевагу користі безсумнівній. І як би не було те осуджено, огуждено і кляте світом, так і треба чинити людині, яка вершить

дхарму кшатрія. На кожному кроці недосконалі духом пандави використовували всілякі віроломні вчинки, які засуджуються і проклинаються. З цього приводу відомі два вірші, проспівані колись тими, які роздумують про дхарму і, шукаючи справедливости в ім'я істини, істину цю провидять: «Військо ворога слід знищувати його недругові навіть тоді, коли утомилося воно і розбите, або споживає їжу, відступає або перебуває у своєму таборі, будь це військо подолане сном серед ночі чи очільника втратило вбитим, навіть якщо зброя в нього розбита чи розколота вона надвоє».

Ось так син Дрони, полум'яний, намірився вчинити побоїще сплячих пандавів разом з панчалами. Зміцнившись у жорстокому своєму намірі, подумавши хвилину-другу, він розбудив сплячих — дядька свого Кріпу і Бходжу. Але ті не знали, що відповісти, і тоді, зніяковівши, він задумався на якийсь час, а потім, здригаючись від плачу, промовив: «Цар Дурьйодхана велесильний, єдиний у своїй могутності, той, заради якого ми й вступили у зваду з пандавами, убитий! Опинившись у бою один проти багатьох ницих, воістину відважний проводир одинадцяти ратей, був він убитий Бгімасеною. Низьким Врікодарою зроблене жорстоке злодіяння, коли штовхнув він ногою його голову, над якою був зроблений обряд помазання на царство! Кричали тоді панчали, волали і сміялися радіючи, сурмили в сотні бойових мушель, били в барабани. Голосне страхітливе ревіння вадітр, змішуючись зі звуками мушель, немов би заповнило собою сторони світу, рознесене вітром. Іржали коні, ревіли слони, чулися оглушливі левині кличі героїв. Народжуючись у східній стороні, лунали, здіймаючи від жаху волоски на тілі, гучні вигуки радости, супроводжувані гуркотом ободів колісниць. Після того, як пандави вчинили таке побиття соратників Дхрітараштри, у великому побоїщі нас вціліло лише троє. Ті, що міццю були подібні до тисяч слонів, майстерні у володінні будь-якою зброєю, знищені синами Панду, — я вбачаю в тому мінливість Часу. Воістину, так тепер і має статися як я надумав через те їх діяння, такий неминучий вислід його, хоча відбулося тоді таке, що було іншим зробити не під силу. І якщо не вкрило ваш розум осліплення, скажіть же, що може бути краще для нас, коли перед нами стоїть така велика мета?!».

Так вістить розділ перший в Сауптікапарві великої Магабгарати.

Розділ 2

Кріпа сказав:

Усе вислухав я, о могутній, ти маєш причини так говорити. Почуй же тепер, о міцнорукий, що я скажу. Всі люди підлеглі двом впливам — долі та власним зусиллям, і немає нічого вище тих двох.[3] Успіху в справах неможливо досягти завдяки одній лише долі, о найгідніший, або ж лише одними своїми зусиллями: успіх — у поєднанні їх обох. Всі устремління, як низькі, так і високі, підлеглі цим двом, щораз здаються і пов'язаними і не пов'язаними з ними. Обрушуючи дощ на гору, чи сприяє врожаю Парджанья? Але якщо він зрошує дощем оброблене поле, тоді чи не сприяє він урожаю? І людські зусилля, якщо доля несприятлива, і доля, якщо зусилля не додаються, зовсім марні, — хіба тут є вибір? Якщо ж бог посилає дощ і поле оброблено добре, то врожай буде багатим, — ось і удача для людини! З тих двох доля спрямовано діє по власній волі, але мудрі, опираючись на свою обізнаність, наголошують все-таки на людських зусиллях. Всі цілі, о чоловіче-туре, досягаються людьми лише завдяки сполученню тих двох, чи виглядають ці цілі потребуючими дій чи бездіяльности. Людина, додаючи зусилля, досягає успіху завдяки прихильности долі, і діяльний знаходить тоді плоди своєї діяльности. Тоді як заміри людей мудрих, але позбавлених прихильности долі, виглядають у світі марними, навіть якщо вони вживаються як слід.

Бездіяльні, ті, які нерозумні, засуджують діяльні заміри людей, але мудрі не схвалюють цього. Найчастіше почата дія виглядає на землі марною, бездіяльність же виявляється дією з рясними плодами зла. Якщо хтось не вживає зусиль і чогось випадково домагається, або ж не досягає мети той, хто діє, обоє вони позбавлені прихильности долі. Мудрий здатний вижити, бездіяльний же не може досягти щастя. У цьому світі живих, мудрі є зазвичай спрямованими до блага. Якщо мудрий і діяльний, але не пожинає плодів своїх дій, жодним чином не піддасться він обмові, бо шукає істину. Той же, хто, не додаючи зусиль, користується в цьому світі плодами покладеними за працю, зазнає осуду, найчастіше до нього відчувають ворожнечу. Отож, той, хто, зневажаючи цим, діє всупереч належному, прирікає себе на халепу, але не така доля мудрих. Без людських зусиль, а також без прихильности долі, — без сполучення обох цих джерел, кожне прагнення буде марним; тим більше позбавлений власних зусиль замір людини не набуде успіху. Той, хто, зробивши поклоніння богам, спрямовується до своїх цілей як слід, вправний і наділений умінням, не піддається безглуздій втраті. Адже те устремління — правильне в того, хто шанує старших, радиться, що ж зволіти, і надалі слідує добрій пораді.

Щораз тому, хто приступає до дії, слід спитати поради у тих, кого вважають найстаршими: це в них головний корінь його спонукання, у тому, кажуть, і корениться успіх. Той, хто, намірившись діяти, вислухує поради старших, незабаром знаходить належний плід своїх зусиль. Людина невтримна і нешаноблива, та, яка спрямовується до своїх цілей спонукувана пристрастю, гнівом, страхом і жадібністю, швидко втрачає удачу. Та мета, до якої необачно, з нерозсудливости прагнув Дурьйодхана, жадібний і недальновидний, не може здійснитися. Незважаючи на тих, чий розум спрямований до добра, радячись із несправедливими, затіяв він зваду з переважаючими його чеснотами пандавами, хоча його і намагалися зупинити. Украй злісної вдачі, здавна не здатний був він до жалю, мучився, коли руйнувався його задум, бо не слідував він порадам друзів.

Ми ж послухалися того нечестивця, тому бо і впало на нас це велике страшне горе! Мене й тепер мучить це лихо, і, скільки не думаю, не можу осягнути розумом, у чому для мене тепер благо. А людині розгубленій, слід запитати поради у мудрих друзів, і як підкажуть вони, так і варто вчинити. Підемо ж усі разом до Дхрітараштри, Гандхарі та велемудрого Відури, поспитаємо, прийшовши туди. Запитаємо про те, в чому для нас безумовне благо, і як скажуть вони, так і варто зробити, — ось у якій думці я зміцнився. Ті люди, у яких не ладиться справа від відсутності заповзятливости, навіть якщо вони й докладають зусиль, покарані долею, і нема чого тут сумніватися!

Так вістить розділ другий в Сауптікапарві великої Магабгарати.

Розділ 3

Санджайя провадив:

Вислухавши благі слова Кріпи, згідні із дхармою і артхою, засумував Ашваттхаман від нападу лих, о великий царю! Змучений розпачем, немов палаючим вогнем, виношуючи жорстокий задум, звернувся він до обох своїх соратників: «Який розум не є в людини, той і гарний для неї, і кожний задоволений своїм розумінням. Бо всякий вважає себе наймудрішим у світі, та зарозуміло підносить сам себе над усіма. Власне розуміння кожного спочиває на благих висловах, інший же шлях міркувань вони гудять, а свій постійно звеличують. Ті, хто мислить однаково, об'єднані тісною погодженістю спонукань, задоволені один одним і безперестанним глибоким роздумом. Але які б не були думки в різний час у тих же самих людей, зіткнувшись із мінливістю ходу Часу, вони починають суперечити один одному. Та, або інша думка народжується у мислячих людей від неможливости істинного усвідомлення, особливо коли вони натрапляють на перекручене розуміння.

Немов вправний лікар, який, розпізнавши відповідним чином хворобу, призначає підхоже зілля, щоб заспокоїти біль, о переможний, так і люди міркують над засобами досягнення мети, виходячи із власного розуміння обставин, але інші їх гудять. Замолоду одні думки бентежать смертного, у зрілі роки — інші, у старості ж його приваблюють зовсім відмінні роздуми. А коли людина попадає в жорстоке лихо або ж досягає якогось успіху, думки її, о Бходжо, міняються. У тої самої людини в різний час виникають то одні, то інші думки, від зміни в розумінні навколишніх подій, а їй це не до душі. Встановивши ж, який задум, за її розумінням, їй уявляється вірним, до того вона і тяжіє, той і стає рушійною силою в її діях. Будь-яка людина, о Бходжо, якщо вирішує, що саме є для неї благо, починає діяти з наснагою навіть тоді, коли ці дії споконвічно загрожують їй смертю. Всі люди, вважаючи згідним те, що відбувається власному їх розумінню, вживають різних зусиль, вважаючи, що саме в цьому і є благо. Ось що за думка народилася у мене сьогодні, викликана лихом, — я скажу вам її, скорботну для мене. Праджапаті, який створив живих, наділив їх діяльністю, розподіливши її відповідно до варн, відповідно до єдиного, головного для кожної з них якості. Для брахмана головне — постійна смиренність, для кшатрія — найвищий військовий запал, для вайшьї — уміння, а для шудри — служіння всім варнам. Брахман, який себе не упокорив, неправедний, позбавлений військового запалу кшатрій — нікчемний, а недотепний вайшья осуджується, як і шудра, який відмовляється від служіння.

Я народжений у гідному, вельми шановному роду брахманів, але через безглузду долю вершу кшатрійську дхарму. Якби я, знаючи дхарму кшатрія, зробив найбільше діяння виходячи зі своєї брахманської природи, я б не вважав це благом. Під час битви в мене на очах був убитий батько мій, а при мені були тоді чудовий лук і чудова зброя! Тому волею своєю затвердившись у кшатрійській дхармі, я маю намір тепер відправитися шляхом царя Дурьйодхани і батька мого найсвітлішого. Зараз мирно заснуть рішучі панчали, звільнившись від спорядження і обладунків, упоєні радістю перемоги. Нас же вони вважають переможеними, втомленими від ратних труждань. А я нині ж зроблю набіг на їхній укріплений табір, поки вони сплять уночі на ложах у своєму стані. Налетівши на них у таборі, коли вони забудуться мертвим сном, я знищу їх подібно Магхавану, який напав на данавів. Нині ж я знищу їх усіх, на чолі з Дхріштадьюмною, подібно палаючому вогню, що охопив лісові сушники, а знищивши панчалів, знайду нарешті спокій, о найгідніший! Я буду мчатися, знищуючи панчалів у бою, як сам Володар лука Пінаки — лютий Рудра, згубник худоби.[4] У люті знищивши, і спотворивши нині всіх панчалів, я приречу на страждання в битві й синів пандавів. Нині, коли я покрию землю тілами панчалів, винищивши їх усіх до ноги, я виконаю свій обов'язок перед батьком! Нині я змушу панчалів іти тяжким шляхом Дурьйодхани, Карни, Бгішми, а також Володаря Синдху. Нині ж уночі, наприкінці її, я розіб'ю голову цареві панчалів Дхріштадьюмні, — так із силою розбивають голову худобі. Нині ж уночі, загостреним мечем, о Гаутамо, у битві я вигублю сплячих панчалів і синів пандавів. Знищивши вночі рать панчалів, занурену в сон, я буду щасливий нині тим, що виконав свій обов'язок, о велемудрий!».

Так вістить розділ третій в Сауптікапарві великої Магабгарати.

Розділ 4

Кріпа мовив:

Самою долею, о непохитний, породжений цей твій задум: варто помститися пандавам, і навіть Той, у чиїй руці ваджра, не зможе тебе втримати. Ми обидва разом підемо за тобою на світанку, але тепер ніч, тому звільнися від обладунку, прапора та відпочинь. У всеозброєнні я піду за тобою, так само як і Сатвата Крітаварман, коли ти, стоячи на колісниці, рушиш убік недругів. Разом з нами обома, завтра ти покараєш на

прі ворогів, о кращий з воїв-колісничних, напавши на панчалів з їхніми поплічниками. Ти готовий виступати тепер же, але відпочинь у цю ніч. Ти давно, рідний, не спиш, так поспи, поки ще ніч. А відпочивши й упорядкувавши свої думки, переборовши дрімоту, ти зустрінешся в битві із супротивником, о дарувальнику гордости, і винищиш його без сумніву. Тебе, о кращий з колісничних ратників, коли ти візьмешся за свою прекрасну зброю, ніхто з богів здолати не зможе, навіть сам син Вогню. Хто ризикне протистояти у січі, будь це сам Цар богів, синові Дрони, який виступив у похід разом із Кріпою, у супроводі Крітавармана! Ледве розвидниться, ми, відпочивши, пробудимося і безжалісно знищимо ворогів. У тебе і у мене є дивовижна зброя, немає в тому сумніву, і Сатвата Крітаварман також — володар великого лука, який постійно показує своє мистецтво в боях.

Об'єднавшись, рідний, ми легко знищимо в битві всіх недругів, тих, що зібралися разом, і тим знайдемо велику радість. Але спочатку ти відпочинь спокійно, мирно поспи в цю ніч. Ми — я й Крітаварман — двоє лучників, згубників недругів, разом у всеозброєнні підемо за тобою, зібраному в похід, коли ти, о воїне-колісничний, стоячи на колісниці, спішно рушиш у путь. Потім, досягши їхнього табору, ти виголосиш на знак початку битви своє ім'я і вчиниш велике винищення протиборчих ворогів. А вчинивши їм побоїще на світанку ясного дня, умиротворишся, немов Шакра, який згубив великих асурів. Ти в силі здолати в бою колісничну рать панчалів, немов лютий Згубник усіх данавів — військо дайтьїв. Тобі, разом зі мною, захищеному до того ж Крітаварманом, не зможе протистояти, з'явившись навіч, сам могутній Індра Володар ваджри. Ні я, ні Крітаварман, рідний, нізащо не підемо з поля прі, не здолавши пандавів! А поваливши в битві ницих панчалів, разом з пандавами, ми всі повернемося назад або ж, якщо нам призначено загинути у бою, відправимося на небеса. На світанку, о міцнорукий, ми, твої соратники, станемо перед тобою у всьому спорядженні, о бездоганний, — істинно речу я тобі!

Коли дядько Драуні вимовив, звертаючись до нього, ці благі слова, той відповів, о царю, у гніві поводячи очима: «Хіба може заснути стражденний, той, хто горить нетерпінням, хто лише й думає про свою мету, і жадає помсти! Дивися — зійшлися зараз у мене всі ці чотири властивості, але ж і одне із чотирьох могло б позбавити мене сну до світанку. А що таке розпач у цьому світі?! Як згадаю про вбивство батька, так серце моє негайно запалиться, не знаючи спокою ні вночі, ні вдень. Тільки-но подумаю, як був убитий лиходіями мій батько, прямо в тебе на очах! Все це розриває мені серце. Хіба може такий, як я, почувши крик панчалів: «Дрону вбито!», — прожити в цьому світі хоча би мить! Я не винесу життя, якщо не уб'ю в бою Дхріштадьюмну. Йому і панчалам, його поплічникам, призначено бути вбитими за те, що погубили мого батька! В якої, навіть самої жорстокої людини, не запалало б серце, якби вона почула, як я, ридання царя Дурьйодхани з перебитими стегнами! У якої, навіть самої безжалісної людини, не полилися би сльози з очей, якби вона почула слова, подібні тим, які вимовив цар з перебитими стегнами! Те, що він, мій сподвижник, повалений, а я залишився в живих, множить моє горе, — так водний потік наповнює океан. Лише на цьому одному зосереджені мої думки, так звідки мені чекати сну і спокою?! Тих, хто захищає Васудева і Арджуна, я вважаю непереможними навіть для самого Махендри, о вую, і все ж ніяк не в силі втриматися від того, що нам слід зробити! Не бачу в цьому світі нікого, хто б міг відвернути мене від цієї мети. Такий рішучий мій намір, і це я вважаю для себе благом. Коли посланці мені повідомили, що друзі мої перебиті, а перемогли пандави, серце моє немов би запалало. І лише вчинивши тепер же винищування недругам, поки вони сплять мирним сном, я відпочину і засну, позбувшись від палаючої в мені лихоманки».

Так вістить розділ четвертий в Сауптікапарві великої Магабгарати.

Розділ 5

Кріпа мовив:

Недоумкувата людина, яка не упокорила своїх почуттів, навіть якщо вона і бажає почути пораду, не здатна втямити повністю, в чому для неї складаються обов'язок і користь, — ось моя думка. Так само як і мудрий, якщо не привчає себе до смиренности, однаково ніяк не зможе осягнути, в чому сенс його обов'язку й користи. Мудра ж людина, яка упокорила свої почуття і до того ж готова почути пораду, здатна пізнати все, що запропоновано, і не повстає проти того, що прийнято. Непокірливий, злодумний грішник викликає до себе презирство. Відринувши благе призначення, він робить багато злих справ. Якщо є в нього заступники, вони добросердно намагаються відвернути його від злодіяння, і той, хто здатний зупинитися, осінений Лакшмі. Від того ж, хто відступити нездатний, Лакшмі відвертається. Друг може його відговорити, подібно тому як усіляко втихомирюють того, хто втратив розум, але якщо він не має сил цього зробити, то гине. Саме так мудрі, скільки вистачає сил, знову й знову намагаються перешкодити тому, хто розумний і їм дорогий, якщо він має намір вчинити злодіяння. Тому, спрямувавши до добра свої думки, приборкай себе і зроби, рідний, як я кажу, щоб згодом не страждати! Не вітається у світі, згідно із дхармою, убивство сплячих, так само як і тих, хто склав зброю, або зійшли з колісниць і відпустили на волю коней, чи тих, що говорять: «Я у твоїй владі», — і звертаються до тебе за захистом, чи тих, хто у знак жалоби розпустив своє волосся, і тих, чиї коні вбиті. Зараз, вночі заснуть спокійно, мертвим сном, як прети, о могутній, звільнившись від обладунків панчали, і та безчесна людина, яка посміє напасти на них, коли вони в такому положенні, неодмінно потрапить у Нараку — глибоку, величезну і бездонну. Ти відомий кращим на світі серед знавців усілякої зброї, і немає на тобі в цьому світі і найменшого гріха. Ти, сонцю подібний, коли сонце зійде вранці, на очах у всього сущого

здолаєш у бою недругів. Не пристало тобі робити, нице, що ляже плямою на тебе, червоною на біле, — ось моя думка.

А ш в а т т х а м а н м о в и в :

Все це так, як ти говориш, вую, але тут я змушений наполягти на своєму, бо колись вони сотні разів переступали ту заповідь. У тебе на очах, на очах у царів, охоронців землі, Дхріштадьюмною у бою був убитий мій батько в той час, як він відклав зброю. І Карна, кращий з воїв-колісничних, на велике наше лихо, був убитий Володарем лука Гандіви Арджуною, коли колесо його колісниці загрузло у баюрі. І Бгішма теж був убитий, беззбройний, Володарем лука Гандіви, який пустив перед собою Шикхандіна, в той час як син Шантану склав зброю. І Бхурішравас, великий лучник, під крики охоронців землі вбитий був у бою Юудханою, у той час як він віддавався посту. І Дурьйодхана, на очах у охоронців землі був всупереч дхармі повалений палицею Бгіми, зійшовшись із ним у бою. Оточений однією безліччю воїв-колісничних, той чоловік-тигр, всупереч дхармі, був убитий Бгімасеною. З тих пір, коли я почув, як ридав цар з перебитими стегнами, — про те мені розповіли свідки, — серце моє розривається! Чому ти так само не гудиш лиходіїв-панчалів, що так часто порушували дхарму і переступали заповіді, зневажаючи всіма правилами?! Цієї ж ночі я знищу панчалів, які згубили мого батька, поки вони сплять, і нехай потім буду народжений хробаком або міллю. І я поспішу тепер же це виконати. Раз вже так задумано, чи можу я спати спокійно, коли нетерпіння сушить мене! У світі не народилася ще така людина і не буде такої, щоб змогла відвернути мене від задуманого — того, як їх погубити!

С а н д ж а й я в і в д а л і :

Сказавши так, син Дрони, палаючи люттю, повелів, о великий царю, для себе одного запрягати коней, щоб направитися убік недругів. Йому сказали великі духом Бходжа й Кріпа Шарадвата: «Для чого ж ти спорядив колісницю, який задум маєш намір виконати? Розділяючи твої стремління, ми виступаємо з тобою, о муже-туре, на радість нам чи на лихо, — ти не можеш у нас засумніватися!». Ашваттхаман же, розлютований, пам’ятаючи про те, як батько був убитий, відкрив їм обом правду — що саме він намірився зробити: «Убивши сотні тисяч воїв гострими стрілами, мій батько був убитий Дхріштадьюмною, у той час як він відклав зброю. І я вдамся до такого ж злодіяння — уб’ю лиходія, сина панчалійського царя Дхріштадьюмну, коли він позбавлений обладунків. Не досягне лиходій-панчала тих світів, які завойовуються в бою зброєю, якщо буде вбитий мною так, як убивають худобу, — ось про що мої думи! Скоріше надягайте броні і з мечами, натягнувши луки, слідуйте за мною, стоячи на кращій з колісниць, о згубники недругів!». Із цими словами, ставши на колісниці, рушив він убік недругів, а Кріпа і Сатвата Крітаварман, о царю, пішли за ним. Ті троє, просуваючись до стану ворогів, блищали, немов запалені вогні — пожирачі жертви під час яджні, коли ллють жертовне масло. Вони досягли табору, зануреного в сон, о могутній, але, наблизившись до входу, Драуні зупинив свою прекрасну колісницю.

Так вістить розділ п’ятий в Сауптікапарві великої Магабгарати.

Р о з д і л 6

Д х р і т а р а ш т р а с п и т а в :

Побачивши, що Драуні зупинився біля входу у табір, як вчинили тоді Бходжа й Кріпа, — повідай мені, о Санджайє?!

С а н д ж а й я с к а з а в :

Покликавши із собою Крітавармана і колісничного бійця Кріпу, обійнятий люттю Драуні наблизився до входу у табір пандавів. Побачив він там істоту, величезну тілом, сяйвом подібну до сонця й місяця, — при вигляді її волоски на тілі здіймалися від жаху. Стояла вона, загороджуючи собою вхід. Одягнена в тигрову шкуру, була вона рясно вкрита кров’ю. Чорна шкура оленя покривала її, а замість брахманського шнура її оповила змія. Безліччю потужних рук, що далеко простираються, здіймала вона різного виду зброю, а на них замість браслетів були підв’язані величезні змії. З рота її виривалися язики полум’я. Морда її з відкритою пащею була грізна, страшна своїми іклами, вкрита тисячами блискаючих очей. Ні вигляд її, ні одяг описати неможливо, але побачивши її, безсумнівно, навіть гори могли б розсипатися на порох. З пащі її, з ніздрів і вух, з тисяч очей, раз у раз вилітали потужні язики полум’я. І тут із променів цього полум’я спливли сотнями тисяч хрішикеші (*Крішни*), тримаючи бойові мушлі, диски й палиці.

Побачивши таке диво — істоту, яка жахає світ, Драуні почав безтрепетно обсипати її зливою чудесної зброї. Але та величезна істота поглинула пущені Драуні стріли, немов вогонь Вадавамукха (*вогонь кінця світу*) — вали океанських вод. Ашваттхаман же, побачивши, що потоки його стріл не досягли мети, метнув у недруга з колісниці спис, подібний до палаючої лавини вогню. Але, вдарившись об ту істоту, спис із палаючим наконечником розколовся, — начебто, зіштовхнувшись із сонцем, величезний метеорит впав з небес наприкінці юґи. Тоді Драуні спішно витяг з піхов, — немов блискучого змія з нори, — чудовий меч із золотим руків’ям, який сяяв наче небеса. Коли майстерний воїн завдав удару тій істоті своїм прекрасним мечем, той, тільки-но торкнувшись її, зігнувся, ніби стеблинка. Тут розлютований Драуні пустив у ворога палаючу палицю, подібну прапору Індри, але істота і її поглинула. І тоді, вичерпавши всю зброю, Драуні озирнувся по сторонам і побачив, що весь простір навколо, без найменшого проміжку, вкритий джанарданами (*Крішнами*).

Побачивши те диво з див, втративши всю зброю, син Дрони вимовив у розпачі, згадуючи слова Кріпи: «Хто не слухається друзів, які говорять на благо йому, навіть якщо він цього не приймає, той страждає, опинившись у лихові, як я, неслухняний порадам вас обох! Хто, переступаючи непорушні заповіді шастрів, зважується на вбивство, той, звертаючи із праведного шляху, ступає на шлях згубний. Проти корови, брахмана, царя або жінки, проти друга, матері й наставника, проти старого, малого, нерухомого та сліпого, проти сплячого, переляканого, та який піднімається з місця, проти божевільного, хмільного і непритомного не можна застосовувати зброю, — саме цьому колись завжди вчили мужів наставники. Тому я, схибивши зі споконвічного шляху, запропонованого шастрами, діючи так — всупереч призначеному шляху, опинився у жорстокому лиху! Таке лихо найжорстокішим вважають мудрі: осягнувши тебе, воно здатне відвернути, ввергнувши в жах, навіть від самого великого задуму. І хто в цьому світі здатний зробити неможливе лише за допомогою сили! Відомо ж, що людські зусилля ніяк не вагоміші, ніж доля. Якщо вже вершити свою справу доля не сприяє, то така людина, схибивши з праведного шляху, попадає в лихо. Мудрі речуть тут про невідому перешкоду, що відвертає від якої б то не було дії, ввергаючи в жах. За норовистість мою осягнув мене цей страх, але ж син Дрони ніколи не повертав назад у бою! А та найбільша істота — немов би здійнятий жезл долі, і як я не обмірковую з усіх боків подію, не можу зрозуміти цього. Звичайно ж це жорстокий плід мого ницого задуму, що повернув мене проти дхарми, став тепер цією перешкодою, і самою долею було призначено мені відступити в бою. Ніколи, ніяким шляхом неможливо уникнути долі! І тому я звертаюся тепер за заступництвом до могутнього Магадеви, він і поможе мені повалити цей грізний жезл долі. Я молюся до Капардина, Бога богів, мужа Уми, з гірляндою черепів, до Рудри, Харі, який носить в очах Бхагу (*сузір'я*)! Той бог перевершив усіх богів своїм подвижництвом і геройством, тому і звертаюся я за заступництвом до Жителя гір, Власника тризубця».

Так вістить розділ шостий в Сауптікапарві великої Магабгарати.

Розділ 7

Санджайя продовжив:

Із цими думками син Дрони, о володарю народів, покинув колісницю і завмер смиренно в зосередженні думки.

Драуні сказав:

Грізному Стхану, Шиві-Рудрі, Шарві, Ішані, Ішварі, Жителеві гір, Богу — подавцеві дарунків, Бгаві, споконвічному Бгавані (*«Творець»*), Синьошийому, Ненародженому, Шакрі, Кратсі, Руйнівникові жертвопринесень, Харі, Вішварупі (*«всесвіт»*), Вірупакші (*«з незвичайними очима»*), Мужеві Уми, що має безліч проявів і перебуває в місцях спалення трупів, гордовитому та могутньому володареві потужних ганів, Власникові палиці с черепом на кінці, бритоголовому брахмачарину з косою на потилиці, Нищителеві Трипури, — ось кому принесу я себе в жертовний дарунок, з думками, що не на добре спрямовані, нездійсненні, негідні! До оспіваного, що оспівується, до того, кого маємо оспівувати гімнами, до невідворотного, одягненого в шкуру, криваво-червоному, Синьогорлому, недоторканному, який не знає перешкод, до Шукри, Всетворця, Брахманові, брахмачарину, до вершителя обітниць, затятому подвижнику, безмежному, до того, хто є шлях для подвижників, до володаря ганів, який з'являється в безлічі подоб, до Триокого, милого для його почту, до лиця якого спрямовуються погляди проводирів ганів, до коханого серця Гаури (*Ума*), батькові Кумари, коричнево-червоного, до Того, чия вахана (*їздова тварина*) — видатний бик, до носія тіла як одягу,[5] безмірно грізного, який присвятив себе прикрасі Уми, до вищого, найвищого з вищих, вище якого немає нікого, носія кращої зброї зі стрілами, до Бога, який мешкає в далекому південному краї, у бронях із золота, прикрашений тіарою місяця, — у найглибшому самозосередженні звертаюся я до цього бога за захистом! Хай здолаю тепер я цю жорстоку нескориму істоту, принісши в жертву пречистому чистий жертовний дарунок — всю мою сутність!

Тільки-но стало відомо, що він спрямував свої думки до самозречення, перед ним, великим духом, виник золотий вівтар. У тім вівтарі, о царю, засяяло тоді яскраве сонце, заливаючи сяючими потоками небеса, піднебесся, основні й проміжні сторони світу. З'явилися тут істоти з палаючими очима на обличчях, з безліччю ніг, рук і голів, слоноподібні, схожі на гори, з величезними пащами, нагадуючи собак, кабанів і верблюдів, коней, шакалів і крокодилів, з мордами ведмедів і кішок, схожі з тиграми та леопардами, з воронячими дзьобами, жаб'ячими ротами, чи з дзьобами папуг, з пащами могутніх удавів, з гусячими дзьобами, відливаючи білизною, із дзьобами дятлів і блакитних сойок, о бгарато, із черепашачими ротами й пащами крокодилів, дельфінів, з величезними пащами макарів, мордами алігаторів, з левиними мордами, дзьобами кроншнепів або ж голубиними, із дзьобами горлиць і водоплавних, з вухами-руками, тисячоокі шатодари,[6] позбавлені плоті, зозулеподібні, із дзьобами яструбів, о царю-бгарато, і безголові, жахливі, з ведмежими мордами, з палаючими очима і язиками, з вогняними пащами, з баранячими мордами, о царю, інші ж — козлоголові, подібні до морських мушель, мушлеголові, з вухами-мушлями, обвішані гірляндами мушель, видаючи крики подібно ревінню бойових мушель, з косами на потилиці та п'ятьма пасмами, голомозі, сухорляві, чотиризубі й чотириязикі, з вухами-піками, увінчані тіарами, з вінцями на головах, о Індро царів, кучерявоволосі, з тюрбанами та діадемами, інші — з чарівними обличчями, в прикрасах, з намистами з білих і блакитних лотосів, в оздобленні з лілей, — було їх сотні тисяч, наділених величчю духа.

У руках у них були шатагхни і диски, о бгарато, тримали вони напоготові булави, аркани і бхушунди, озброїлися вони й палицями. Із прив'язаними за спиною сагайдаками, повними всіляких стріл, із прапорами та прапорцями, з бойовими дзвіночками та сокирами, сповнені ратного запалу, здіймали вони величезні аркани, тримаючи кийки, озброївшись брусами, з мечами у руках. Їхні тіари ворушилися зміями, а браслетами на передпліччях у них були теж могутні змії, — таким от дивним було їхнє спорядження. Покриті пилом, вимазані мулом, усі в білих вінках і одязі, із синіми та червонуватими тілами й голеними обличчями, що сяють золотом, вони, тріумфуючи, оголошували лави своїх сподвижників звуками бойових мушель і барабанів бхери, мріданга, джхарджхара, анака і гомукха. Одні співали, інші танцювали, усюди снуючи, рухаючись, велесильні, то плавно, а то стрибками. Вони носилися, швидкі, шалені, з волоссям, розвіяним по вітру, раз у раз видаючи крики, начебто могутні слони під час витікання мади. Грізні, зі списами та піками у руках, у різнобарвних шатах і яскравих плетеницях, змащені пахощами, вони наганяли жах своїм виглядом. Із браслетами на передпліччях, що блискають дорогоцінними каменями, з піднятими руками, відважні згубники недругів, які нападають на тих, хто їм під силу й хто не під силу, які ссуть кров і жир, та пожирають плоть і нутрощі, з вихорами на головах, вухасті, худі й з глечикоподібними животами, малорослі і височенні, потужні, страшні і жахливі, із чорними відвислими губами, з величезними «кулями» на черешку дітородного органу, у різноманітних велецінних тіарах, голені і з косицями, ті, що на землі могли б створити небо разом з місяцем, планетами і сузір'ями, ті, що здатні повністю винищити все суще чотирьох видів, ті, які навік відринули страх, підкоряючись лише зламу брів Харі, ті, які досягають мети, роблячи що їм заманеться, ті, які панують над володарями трьох світів, ті, що сповнені радости постійного благоденства, ті, які володіють Словом і не відають заздрости, ті, які, отримавши владу з восьми речей,[7] не відчувають здивування, але чиїм діянням дивується постійно сам Бхагаван Хара, — цих своїх шанувальників — бхактів,[8] постійно власкавлює їх шанобливими думками, словами і діями, він охороняє, немов рідних синів, думкою, словом і дією. Інші з них, злісні, безперестану ссучі кров і жир недругів-брахманів, ті, які постійно п'ють сому, яка складається із двадцяти чотирьох частин, осягненням Вед, дотриманням брахмачарьї, подвижництвом і самоприборканням власкавивши Власника тризубця, прийшли до єднання із Бгавою. Бхагаван Магешвара, який панує над минулим, сьогоденням і майбутнім, разом з Парваті і тими, що йому віддані, повеліває сонмами бхутів.

На всі лади оголошуючи околиці громами кличів і вибухами реготу, оспівуючи хвалу Магадеві, виливаючи сяйво, рушили вони, блискучі, до Ашваттхамана з наміром зміцнити могутність великого духом Драуні. Бажаючи випробувати його військовий запал, збурені жагою побачити побиття сплячих, зібралися звідусіль сонмища бхутів, — жахливі виглядом, тримали вони в руках страшні грізні бруси із заліза, палаючі головні, піки та списи. Одним виглядом своїм вони могли б повалити в жах всі три світи, але велесилий Драуні побачивши їх не відчував сум'яття. І ось Драуні з луком у руках, підв'язавши захисний ремінь і наперстки, сам приготував себе як жертовний дарунок. У тому обряді, о бгарато, полінами були луки, полум'ям — гострі стріли, а його власним жертовним підношенням — він сам. Полум'яний син Дрони, обійнятий великим гнівом, вимовивши заклинання, належне при узливанні соми, приступився до приношення себе в жертву. Уславивши Рудру, чиї діяння грізні, непохитного в грізних діяннях, він так сказав йому, великому духом, склавши до грудей долоні: «Я, народжений у роду Ангірасів, приношу себе в жертву вогню, — прийми ж моє підношення, о Бхагаване! Опинившись у лиху, з любов'ю бхакти до тебе, о Магадево, Атмане всесвіту, у найглибшому самозосередженні я віддаю себе у твої руки! Бо в тобі все суще й ти у всьому сущому, на тобі ґрунтується єдність найважливіших гун, о могутній захиснику усього сущого, прийми мене, боже, котрий з'являється перед тобою жертовним підношенням, адже безсилий я перед недругом!».

Із цими словами ступив Драуні на палаючий вівтар і з приборканою душею, піднявшись, увійшов у вогонь, що залишає чорний слід. Побачивши, що він, здійнявши руки, застиг недвижно, виявляючи собою жертовний дарунок, Бхагаван Магадева вимовив посміхаючись: «Відданістю істині, чистотою, стійкістю й самозреченням, подвижництвом і вірністю обітниці, смиренністю та любов'ю, розумом і словом, як належить, власкавив мене Крішна, невтомний у подвигах, і тому немає для мене іншого, хто був би мені так само сильно дорогий, як Крішна. Бажаючи виявити йому повагу і щоб випробувати тебе, ретельно оберігав я панчалів, використовуючи численні виверти. Оберігаючи панчалів, виявив я йому свою прихильність, але наздогнав їх Час, і не жити їм тепер!». Сказавши так великому лучникові, Бхагаван прийняв свій тілесний вигляд і дарував йому прекрасний блискучий меч. І коли з'явився йому Бхагаван, герой знову засяяв ратним запалом і завдяки полум'яності духу, створеної тим богом, знайшов військову велич. Невидимі бхути і ракшаси збіглися до нього, коли він, — навіч сам Ішвара, — виступав у напрямку до табору недругів.

Так вістить розділ сьомий в Сауптікапарві великої Магабгарати.

Глава 8

Дхрітараштра спитав:

Коли воїн-колісничний син Дрони рушив до табору, чи не намагалися повернути назад, обійняті страхом, Кріпа і Бходжа? Чи не були вони зупинені, помічені жалюгідною охороною, чи не відступили бійці колісничні, думаючи, що не здолати їм недругів? А може, розгромивши той табір і знищивши сомаків і пандавів, обидва вони пішли найвищим шляхом, на який ступив у битві Дурьйодхана. Або ж, може, вони, убиті панчалами, спочивають на землі, або ними обома вчинене те діяння, — повідай, о Санджайє!

С а н д ж а й я в і д п о в і в :

Коли великий духом син Дрони підійшов до того табору, Кріпа і Крітаварман зупинилися біля воріт. Ашваттхаман же, бачачи, що ті колісничні вої коливаються, повільно й урочисто вимовив, о царю, такі слова: «У вас вистачило рішучости згубити всю кшатру, а чи ж варто так казати про залишки воїнства, тим більше якщо воно занурене в сон! Я увірвуся в цей табір, мчачись мов Час, так що жодна людина не піде від мене живою!». Із цими словами Драуні, відринувши страх, пройшов ворота і вступив у великий табір партхів. Проникнувши туди, він, міцнорукий, обдивився і повільно рушив до того місця, де лежав Дхріштадьюмна.

Ті ж вої, завершивши великі ратні труди, украй стомлені битвою, спали спокійним сном в оточенні раті. І ось, наблизившись до місця, де був Дхріштадьюмна, Драуні побачив перед собою, о бгарато, Панчалью сплячим на широкому ложі з білого полотнища, прибраного багатими покривалами, прикрашеного вишуканими квітковими гірляндами, і запашному від пахучих порошків і кадінь. О володарю землі, стусаном він розбудив того великого духом воїна, який лежав на ложі й спав глибоким безтурботним сном! Безмірний душею, той, ще не охоловши після бою, опам'ятався від поштовху ноги, піднявся й упізнав воїна-колісничного, сина Дрони. А велесилий Ашваттхаман, тільки-но той підвівся на ложі, руками стягнув його за волосся і притиснув до землі. Із силою притиснутий ним, о бгарато, охоплений зі сну раптовим жахом, Панчалья не міг і поворухнутися. Наступивши ногою йому на горло і на груди, о царю, намірився Драуні убити його, як убивають жертовну тварину, а той здригався і кричав. Ось Панчалья, дряпаючи нігтями Драуні, придушено вимовив: «О сину наставника, не барися — убий мене, але лише зброєю! Тоді завдяки тобі я потраплю в благословенні світи, о кращий з людей!». Почувши ці невиразно вимовлені слова, Драуні сказав: «Не існує світів для вбивці наставника, позорище роду! Тому ти, злодумний, не вартий того, щоб бути вбитим зброєю!». Із цими словами він, немов лев на розлютованого слона, у люті накинувся на того героя, жорстоко б'ючи його ногами в усі життєво важливі місця тіла.

Від передсмертних лементів героя, о великий царю, прокинулися жінки, що були в його світлицях, і його варта. Побачивши могутнього Драуні, який виявив нелюдську зухвалість, вони прийняли його за бхута, від жаху не в силі вимовити ні слова. Відправивши героя таким способом у житло Ями, Драуні, сповнений ратного запалу, зійшов на прекрасну колісницю й рушив геть. Залишаючи те місце, о царю, кличем оголосив він околиці й помчався, могутній, на колісниці табором, сповнений рішучости знищити недругів. Ледве син Дрони, воїн-колісничний, вийшов, жінки разом з усіма стражниками підняли крик. Побачивши, о бгарато, що цар Дхріштадьюмна вбитий, почали волати кшатрії, сповнені розпачу. Пробуджені їхніми лементами, бики-вої почали швидко приладжувати мечі, питаючи: «Що це?!». А жінки, о царю, угледівши Бхарадваджу (*Ашваттхаман*), з тремтінням волали придушеними голосами: «Поспішите скоріше! Ракшас то чи людина, ми не знаємо. ось він стоїть, піднявшись на колісницю, це він убив царя панчалів!».

Тоді ті перші серед воїв швидко оточили Драуні, але він, тільки-но вони підійшли, розметав їх усіх зброєю Рудри. Убивши Дхріштадьюмну і його сподвижників, побачив він неподалік сплячого на своєму ложі Уттамауджаса. Із силою наступивши йому ногою на горло й на груди, так що той зайшовся хрипом, він погубив і цього нищителя недругів. Тут приспів Юдхаманью, думаючи, що воїн убитий ракшасом, і, піднявши свою палицю, стрімко вразив Драуні в саме серце. Але, кинувшись на нього, той схопив і повалив його на землю, а потім убив і його, тремтливого, як убивають жертовну худобу. Після того як герой умертвив його, ринувся він на інших воїв-колісничних, о Індро царів, які були занурені в сон, там і тут хапаючи їх, тремтячих, подібно тому, хто поставлений убивати худобу для жертвопринесення. Потім, вправний у бою мечами, він вихопив свій меч і почав рубати на частини інших людей поодинці, прокладаючи собі шлях. Потім, помітивши загін воїв, він миттєво винищив усіх тих, які становили його ядро, поки вони всі, втомлені, спали, відклавши зброю.

Кращим з мечів разив він воїв, коней і слонів, по всьому тілу його струменіла кров, і був він подібний Антаці, створеному Часом. Тричі Драуні залила кров: із судомних тіл, з піднятого меча й під час самого удару. Немов би нелюдським був вигляд його, окроплений кров'ю, коли він разив ворогів блискучим мечем, сіючи найбільший жах.

Пробуджені від сну вої, приголомшені шумом, дивилися один на одного, а вгледівши Драуні, прийшли в сум'яття. Кшатрії, нищителі недругів, побачивши такий його вигляд замружували очі, приймаючи його за ракшаса. Жахливий виглядом, він нісся табором подібно Часу й нарешті побачив синів Драупаді та сомаків, тих, що залишилися живі. Стривожені шумом, сини Драупаді, великі колісничні вої, почувши, що вбито Дхріштадьюмну, узялися за луки і безстрашно, о володарю народів, обсипали Бхарадваджу безліччю стріл. Потім, прокинувшись від шуму, Шикхандін і прабхадраки обрушили стріли на сина Дрони. Але Бхарадваджа, побачивши, що ті дощем виливають потоки стріл, видав потужний клич, намірившись знищити нескоримих воїв. Потім, пам'ятаючи про те, як був убитий батько його, у шаленій люті він зіскочив з колісниці й стрімко кинувся на ворога. Могутній воїн, схопив він величезний щит, прикрашений тисячею місяців, і чудовий важкий меч, оброблений золотом, і, кинувшись до синів Драупаді, помчався з мечем кривавим полем. І ось цей чоловік-тигр уразив у бою Пратівіндхью прямо в живіт, і той, о царю, впав трупом. Тоді полум'яний Сутасома, уразивши списом Драуні, знову напав на сина Дрони з піднятим мечем, але той бик-муж відітнув Сутасомі руку разом з мечем, а потім наніс йому удар у бік, і той звалився із пробитим серцем.

Тут відважний Шатаніка, син Накули, піднявши обома руками колесо колісниці, із силою кинув його Ашваттхаману в груди. А той двічінароджений, тільки-но Шатаніка випустив колесо, наніс йому такий удар, що той у нестямі звалився на землю, і тоді Драуні відітнув йому голову. Ось Шрутакарман, схопивши залізний брус, ринувся на Драуні й могутньо вдарив його із ліва у чоло, але той прекрасним мечем наніс Шрутакарману удар в лице, так що він мертвим впав на землю зі знівеченим обличчям. На шум, до Ашваттхамана кинувся міцнорукий герой Шрутакірті і обсипав його зливами стріл, але той, щитом відбивши зливи його стріл, відітнув йому від тіла блискаючу сережками голову. Тоді Згубник Бгішми (*Шикхандін*) разом з усіма прабхадраками почав звідусіль могутньо разити героя різноманітними стрілами й нарешті встромив йому прямо між брів стрілу з кам'яним наконечником. Але велесилий син Дрони, охоплений люттю, наздогнав Шикхандіна і мечем розрубав його надвоє. Убивши Шикхандіна, згубник недругів, обійнятий гнівом, стрімко кинувся тоді до прабхадраків і налетів на залишки воїнства Вірати. І де не зустрічав він, велесилий, синів, онуків, союзників Друпади, відразу вчиняв їм жорстоке побиття. Яких би інших чоловіків не наздоганяв Драуні, вправний у «шляхах меча», він щораз рубав їх своїм мечем.

Чорна, із червоними очима й пащею, у червоних плетеницях, розмальована червоною маззю, одягнена в червоні шати, з путом у руках, чубата, з'явилася їм навіч Ніч Смерти, з реготом насуваючись на них, грізними путами обплутуючи людей, коней і слонів, тягнучи за собою обплутаних арканами незліченних претів з позбавленими волосся головами.[9] В інші ночі, о гідний, ті кращі з воїв також бачили, як вона захоплює за собою занурених у сон і як Драуні постійно несе погибель воям. Як тільки запалала січа між ратями куру і пандавів, з тих самих пір було їм, як і Драуні, це видіння. Раніше приречених долею на смерть, викидаючи грізні кличі, розтрощував тепер Драуні, наводячи страх на все суще. Згадуючи картину минулого, ті герої, спостигнуті долею, думали: «Ось воно — те саме!». Від шуму прокинулися сотні тисяч лучників у таборі синів Панду, і тоді одному він відітнув обидві ноги, другому — стегно, третьому пробив бік, нібито створений Часом Антака. Вся земля, о могутній, була встелена важко стражденними, жорстоко знівеченими, волаючими воями, затоптаними слонами і кіньми. Чулися вигуки: «Що це? Хто це? Що за шум? Що ж таке робиться?!». Так Драуні став тоді для них Антакою.

Кращий з воїв, Драуні відправляв у житло Смерти переляканих прихильників пандавів, а також сріндж айїв, що залишилися без зброї і військового спорядження. Тремтячі перед його зброєю, обійняті жахом, вони підхоплювалися, сліпі від сну, але там і тут падали знову, безтямні. Зі скованими нерухомістю стегнами, що втратили від розгублености сили, тремтливі, вони, голосно волаючи, придушували один одного. І тут Драуні, знову вставши з луком у руках на грізно гуркітливу колісницю, стрілами почав відправляти інших у житло Ями. І знову найгідніших із чоловіків, які наступали здалеку, та інших героїв, які йшли проти нього, він віддавав у владу Ночі Смерти. Так він носився по табору, знищуючи недругів своєю колісницею, обливаючи їх зливами всіляких стріл. Драуні мчався з яскраво блискучим щитом, прикрашеним сотнями місяців, і мечем кольору неба. Хмільний побоїщем, він повалив у сум'яття табір, о Індро царів, — так слон збурює спокій величезного озера. Піднімалися від цього шуму, о царю, знетямлені сном вої розтерзані жахом, і спросоння бігли хто куди. Деякі ридали беззвучно, інші ж кричали що є сили, не знаходячи ні зброї своєї, ні одягу. Деякі, простоволосі, навіть не упізнавали один одного. Одні підхоплювалися в жаху, інші брели навмання, дехто випорожнювався, а хтось обмочився.

Коні, слони, о Індро царів, порвавши прив'язь, налітали один на одного, вчиняючи велике сум'яття. Інші чоловіки зі страху припадали до землі, а коні та слони чавили їх. У той час, як це відбувалося, задоволені ракшаси голосно волали від радости, о чоловіче-туре, кращий з бгаратів! Сонмища бхутів, о царю, охоплені радістю, підняли лемент так, що потужний шум заповнив собою всі сторони світу й небеса. Зачувши ці тривожні звуки, слони й коні без вершників прийнялися носитися табором, топчучи людей. Пил, піднятий ногами, подвоїв темряву ночі в таборі. Коли опустився такий морок, люди повсюдно впали в божевілля, так що батьки не впізнавали своїх синів, а брати — братів. Слони, налітаючи на слонів, і коні без вершників — на коней, збивали один одного, калічили і топтали, о бгарато! Покалічені, вони на бігу зіштовхувалися друг з другом і, обрушуючи супротивника додолу, затоптували і убивали його. Збожеволілі, ще у владі сну, огорнуті пітьмою, люди винищували своїх же, спонукувані Часом. Сторожа залишала ворота, а ватажки загонів — тих, хто був у них під орудою, нерозважливо бігли геть, тікаючи що було сили.

Мордовані, вони й тоді не упізнавали один одного, вигукуючи: «Батьку мій! Сину!», — долею позбавлені розуму, о могутній! Розбігаючись у різні боки, залишаючи своїх рідних, люди волали друг до друга, вигукуючи свої родові імена. Інші лежали на землі, видаючи сумні вигуки, а син Дрони, хмільний боєм, помітивши, убивав їх. Деякі з кшатріїв, биті на кожному кроці, пригнічені жахом, у божевіллі спрямовувалися геть із табору, та, ледве вони, тремтячі, намагаючись вціліти, вибиралися назовні, біля входу в табір їх убивали Кріпа та Крітаварман. Вони не випускали нікого, хоча ті були без зброї, обладунків і спорядження, простоволосі, тримали біля грудей прохально складені руки і, здригаючись від жаху, падали ниц.[10] Жоден з, тих хто вибрався за межі табору не був відпущений тими двома — Кріпою і зловмисним Хардікьєю, о великий царю! Вони ж, намагаючись доставити синові Дрони ще більше задоволення, із трьох сторін наслали на табір вогонь, Пожирателя жертв. Ашваттхаман, радість батька, носився з мечем у вмілих руках по освітленому полум'ям табору, о великий царю! Кращий з двічінароджених, цим мечем він розлучав із життям героїв — як

тих, що йому протистояли, так і інших, які тікали. Деяких же воїв відважний син Дрони в люті розсікав надвоє своїм мечем, скидаючи їх на землю, — точно зрізав стеблинки сезаму.

Земля, о туре-бгарато, була вистелена полеглими — кращими з воїв, добірними конями і слонами, які кричали в передсмертних муках. Коли впали трупом тисячі людей, виникли в безлічі безголові кабандхи (*безголові чудовиська*), які підіймалися й падали. Драуні відтинав воям голови, руки в браслетах разом зі зброєю, стегна, подібні до слонячих хоботів, п'ясті та стопи, о бгарато! Одним, наздоганяючи їх, Драуні розсікав спину, іншим голову, пробивав боки, третіх примушував тікати, деяких розрубував навпіл, іншим відтинав вуха, а комусь, наносячи удари по плечах, всаджував голову в тіло. Поки він носився так, винищуючи безліч воїв, мороком лежала грізна ніч, і вигляд її був жахливий. Земля являла собою моторошне видовище: в декому ще жевріло життя, але тисячі інших, велика кількість людей, коней і слонів було вбито. Покалічені лютим сином Дрони, вони валилися на землю, страшну через тіла колісничних коней і слонів, де аж кишіло якшами і ракшасами.

Одні волали до своїх матерів, інші до батьків, треті до братів своїх, деякі ж вигукували: «Такого не зробили в бою навіть злісні сини Дхрітараштри, що зробили з нами, зануреними в сон, ці жорстокі ракшаси! Лише тому що відсутні партхи, вони вчинили нам це побоїще. Ні богам, ні асурам, ні гандхарвам, ні якшам, ні ракшасам не під силу здолати Каунтейю, захищеного Джанарданою. Доброчесний, правдоустий, смиренний, співчутливий до всього сущого, Партха, Завойовник багатств, не нападе на сплячого, хто в забутті або склав був зброю, чи ж на благаючого про пощаду, та який рятується втечею, або простоволосого. Це зло вчинили жорстокі ракшаси!», — так голосила, лежачи на землі, велика кількість людей. Одні з них стогнали, інші невиразно скрикували, і раптом миттєво голосний шум побоїща затих. Коли земля окропилася кров'ю, о охоронцю землі, страшний запал бою влігся. Драуні у люті вигубив тисячі людей, які зіштовхувалися між собою, пригнічені та зневірені, немов Пашупаті — худобу. Тих, які лежали, тісно пригорнувшись друг до друга, та інших, які рятувалися втечею, чи намагалися укритися або стати проти нього, — усіх убив Драуні. Мордовані ним і палені вогнем, Пожирачем жертв, вої самі відправляли один одного в оселю Ями. До середини тієї ночі, о Індро царів, Драуні відіслав велике воїнство пандавів у місця перебування Ями.

Та страшна ніч, згубна для воїв, слонів і коней, була тією самою, що зрощує радість істот, блукачів у ночі. З'явилися там ракшаси й різного виду пішачи, що пожирають людську плоть і п'ють кров. Грізні жовтошкірі чудовиська із зубами, як гірські шпилі, брудні, з косицями на головах, цибаті, п'ятиногі, з величезними животами, відігнутими назад пальцями, грубі, безформні, грізно волаючі, з коліньми назад, страхітливі, низькорослі, із синіми шиями, безмежно жорстокі, безжалісні, відразливі на лице, — такими стали там, супроводжувані синами і дружинами, різні види ракшасів. Напившись крови, інші з них цілими сонмищами, радісні, пускалися в танок, примовляючи: «Оце подарунок! Оце смачне підношення!». Жадібно поглинали вони, кровожери, що живуть мертвечиною, жир, мозок, кості, лімфу й кров, пожирали плоть. Деякі, обпившись лімфи, бігали з роздутими животами, — моторошні кровожери, різномасті пожирачі плоті. Десятками тисяч і більше — мільйонами прибували туди страшні виглядом, величезні, жорстокі ракшаси. Були на місці великого побоїща, разом з тими ситими й радісними і безліч бхутів, о володарю людей!

Наприкінці ночі намірився Драуні покинути той табір. Рука його, вкритого людською кров'ю, стискала руків'я меча, і здавалося, що вони — одне ціле, о могутній! Винищивши недругів у пень, він блищав посеред людського побоїща, як Вогонь-очисник, що перетворює на порох усе суще наприкінці юґи. Вчинивши, на виконання обітниці, це діяння, о могутній, син Дрони, що проробив нездоланний для іншого шлях, позбувся від лихоманки серця через смерть батька. Уночі чоловік-тур вступив у табір, де люди були занурені в сон, і тепер, розгромивши його, так само у повній тиші, він покинув його. Вийшовши за межі табору і з'єднавшись із обома своїми соратниками, о володарю, відважний Драуні повідав їм радісно про усе, що вчинив, вселяючи в них радість. А ті, бажаючи зробити йому приємне, з голосними радісними вигуками, ляскаючи в долоні, також повідомили йому добру звістку — про те, що винищені тисячі панчалів і сріндж айїв. Ось такою, сповненою надзвичайного жаху, була та ніч, коли вчинилося побиття сплячих воїв-сомаків. Без сумніву — мінливості Часу не уникнути: загинули тут ті, які нам учинили побоїще!

Дхрітараштра спитав:

Чому воїн-колісничний Драуні раніше не зробив подібного найбільшого діяння, дбаючи про перемогу моїх синів? Чому ж великий лучник, син Дрони зробив це діяння лише після того, як була знищена кшатра? Ти повинен мені розповісти про це.

Санджайя відповів:

Тільки зі страху перед пандавами не зробив він цього, о радосте куру! Бо під час відсутности партхів і мудрого Кешави, а також Сатьякі, було вчинене сином Дрони це діяння. А якби були вони, і сам Володар марутів не зміг би знищити тих воїв. І вчинилося таке, могутній царю, коли люди спали! Тоді ж, учинивши безприкладну різанину пандавам, великі колісничні вої, з'єднавшись один з одним, вигукували: «Це доля! Це доля!». Обійняв тоді їх обох задоволений Драуні й у найбільшій радости мовив таке вагоме слово: «Убиті всі панчали і всі сини Драупаді, сомаки й залишки матсьїв, — всі вони знищені мною! Тепер, коли ми досягли своєї мети, не барячись підемо туди, де перебуває наш цар Дурьйодхана, і, якщо він ще живий, повідомимо йому цю радісну звістку».

Так вістить розділ восьмий в Сауптікапарві великої Магабгарати.

Розділ 9

Санджайя вів далі:

Винищивши без залишку всіх панчалів і синів Драупаді, усі разом відправилися вони туди, де впав Дурьйодхана. З'явившись, застали вони володаря людей, твого сина, ще живим і, зіскочивши з колісниць, оточили його. Побачили вони, що він без тями лежить на землі з перебитими стегнами, о Індро царів, і кров тече в нього з рота. З усіх боків оточувало його безліч диких звірів, грізних виглядом, рискали поблизу зграї шакалів, готових зжерти його. Із зусиллям відганяв він звірину, яка прагнула його розтерзати, корчився він на землі від непомірно жорстоких страждань. Троє героїв — Ашваттхаман, Кріпа й Сатвата Крітаварман, — тоді як інші були вбиті, — змучені горем, стояли довкола нього, великого духом, який лежав на землі, обмитого власною кров'ю. В оточенні трьох воїв-колісничних, обагрених кров'ю, які важко зітхали, цар засяяв, як вівтар із трьома вогнями. Дивлячись на лежачого царя, що не заслужив такої долі, ті троє заридали у нестерпній тузі. Отираючи руками кров з його обличчя, в журбі оплакували вони полеглого в битві царя.

Кріпа сказав:

Немає важче талану, посланого долею: лежить повалений, омившись кров'ю Дурьйодхана, проводир одинадцяти ратей. Упала додолу поруч із ним, блискуча в золоті, його палиця, найулюбленіша серед палиць, прикрашена позолотою. У жодній битві палиця ця не залишала героя, і навіть тепер вона не залишає славного воїна, коли він відправляється на небеса. Ось вона, оздоблена золотом, лежить, згідно дхарми, на ложі поруч із героєм, ніби любляча дружина. Той нищитель недругів, що був вождем присвячених на царство, тепер, повалений, ковтає пил, — ось яка мінливість Часу! Раніше, повалені ним у бою, полягли на землю недруги, а тепер той цар куру, сам повалений недругами, лежить на землі. Той, перед ким сотнями юрм у страху схилялися царі, тепер лежить на ложі героя в оточенні хижаків! Володар, якого колись шанували царі за багатство його, нині лежить повалений, — ось яка мінливість Часу!

Санджайя продовжив:

Потім, о кращий з бгаратів, Ашваттхаман, дивлячись на першого серед царів, який лежав на смертному ложі, почав журливо його оплакувати: «Називають тебе, о царю-тигре, першим серед усіх лучників, подібним до Володаря багатств, а в бою — учнем Санкаршани.[11] Як же грішний душею Бгімасена, о бездоганний царю, побачив ваду в тобі, сильному і в усьому щасливого?! Видно Час могутніший за все в цьому світі, якщо ми бачимо тебе, о великий царю, поваленим у бою Бгімасеною! Як же тебе, який знає всі дхарми, зміг, скалічивши, повалити низький, незначний і грішний Врікодара?! Певно Час не перевершити! Викликавши тебе на бій, у битві в ім'я дхарми,[12] але всупереч дхармі кшатрія, Бгімасена палицею, потужним ударом потрощив твої стегна. Ганьба Юдхіштхірі — він, ниций, спокійно дивився, як той, всупереч дхармі притиснув ногою голову поваленого в битві! Будуть тепер у боях вої гудити Врікодару, допоки буде існувати живе, раз ти знівечений і повалений. О царю, чи не казав тобі завжди наділений відвагою Рама, радість ядавів: «Немає рівного Дурьйодхані, якщо з ним його палиця!». Варшнейя, о царю, могутній бгарата, прилюдно славив тебе: «Кауравья — кращий учень мій у битві на палицях!». Ступив ти на той шлях, який найбільші святі мудреці називають славним шляхом кшатрія, що поліг не відмовившись від бою.

О Дурьйодхано, муже-туре! Не про тебе я засмучуюся, — я засмучуюся про Гандхарі, сини якої вбиті, так само як і про батька твого: жебраками скорботно будуть блукати вони по землі. Ганьба Крішні Варшнейї і злостивому Арджуні, які, хвастаючи своїми знаннями дхарми, дивилися, як тебе вбивають! І що ж скажуть всі ті позбавлені сорому пандави царям, володарям людей: як ними був повалений Дурьйодхана? Гідно тебе, о сину Гандхарі, муже-туре, загинути в бою, коли йдеш на ворога згідно із дхармою. Упали сини Гандхарі, загинули її близькі, родичі. Який шлях приготовлено нескоримому Дхрітараштрі, чиї очі — його мудрість? Ганьба Крітаварману, мені й колісничному Кріпі, що не ми йдемо на небеса, а тебе, царя, пропускаємо вперед, що не слідуємо ми за тобою, о дарувальнику чого б не побажав, за захисником, дбайливим до блага підданих! Ганьба нам, найницішим з людей! Завдяки відвазі твоїй і Кріпи, моїй і батька мого, будинки підлеглих наших, чоловіче-тигре, були повні скарбів. Завдяки твоїй милості нами, разом із друзями та родичами зроблено багато з найважливіших жертовних обрядів з рясними дарунками. Чи будемо ми на подібному зборі, разом з яким ти віддаляєшся слідом за всіма царями?! Ми троє, о царю, позаяк не йдемо за тобою, котрий прямує найвищим шляхом, приречені на муки, позбавлені права розділити з тобою перебування на небесах, втративши добробут і лише зберігаючи пам'ять про твої благодіяння! Яким же повинен бути той вчинок, завдяки якому ми змогли б піти за тобою?

З гіркотою будемо блукати ми по цій землі, о кращий з куру, і звідки чекати нам спокою, о царю, звідки чекати щастя, якщо немає тебе з нами! Коли, вийшовши звідси, зустрінешся ти, о великий царю, з полеглими раніше воями, зроби їм почесті за мене, згідно заслугам, починаючи зі старшого. Вшанувавши наставника Дрону, прапор усіх лучників, зволь виголосити, о володарю людей, що нині повалений мною Дхріштадьюмна, обійми царя Бахліку, найбільшого колісничного воїна, Сайндхаву, Сомадатту і Бхурішраваса, обійми за мене й інших гідних царів, які пішли на небеса раніше, і дізнайся, чи у гаразді вони». Вимовивши це, Ашваттхаман глянув на царя, що лежав у забутті з перебитими стегнами, і знову заговорив: «О Дурьйодхано, якщо ти ще живий, почуй звістку, яка радує слух: залишилося в живих лише семеро серед пандавів, а з прихильників Дхрітараштри — нас троє. Це п'ятеро братів пандавів, Васудева і Сатьякі, а по іншу сторону — я, Крітаварман

і Кріпа Шарадвата. Всі сини Драупаді й сини Дхріштадьюмни вбиті, всі панчали й залишки матсьїв, о бгарато, знищені! Ось і вчинена відплата: втратили пандави синів, і табір їх, занурений у сон, знищений разом з людьми і в'ючними тваринами. Мною, коли я вночі увірвався в табір, о володарю землі, той лиходій Дхріштадьюмна був убитий так само, як вбивають худобу!».

І тут Дурьйодхана, слухаючи ті приємні для його душі слова, опам'ятався і вимовив: «Чого не зробили для мене ні Ґангейя, ні Карна, ні твій батько Дрона, то вчинено нині тобою разом із Кріпою і Бходжею! А коли знищений той ниций проводир ворожого воїнства разом із Шикхандіном, я вважаю ми нині зрівнялись із Магхаваном. Хай знайдете ви успіх, благо вам! Наша нова зустріч — на небесах». — І, сказавши так, цар куру, велемудрий герой, у мовчанні вивергнув прани,[13] чим занурив у скорботу соратників. «Хай буде так!», — вони обійнялися, обійняли царя і, обертаючись раз у раз, зійшли на свої колісниці. Тоді, вислухавши цю скорботну мову твого сина, змученого горем, на світанку я поспішив у місто. Коли твій син пішов на небеса, о бездоганний, я, подоланий муками, втратив дарунок чудесного зору, дарований мені святим мудрецем.[14]

Вайшампаяна мовив:

Почувши таке про загибель своїх синів і родичів, той цар довго й жагуче зітхав, а потім поринув у думи.

Так вістить розділ дев'ятий в Сауптікапарві великої Магабгарати.

КІНЕЦЬ ОПОВІДІ ПРО ВИГУБЛЕННЯ СПЛЯЧИХ

КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ВИГУБЛЕННЯ СПЛЯЧИХ

[1] *...ті герої — які залишилися в живих після великої битви, троє кауравів: Ашваттхаман, син Дрони, а також Кріпа і Крітаварман.* (вгору)

[2] *ніч, засновниця всього світу — космологічна метафора містить ідею походження світу з космічної темряви. Бог Дхатрі «Засновник» у Ведах асоціюється із зачаттям, у тому числі й у космогонічному.* (вгору)

[3] *Слова воїна-брахмана Кріпи щодо обумовленості успіху в досягненні мети обов'язковим сполученням двох факторів — сприяння долі та власних діяльних зусиль людини — становить особливий інтерес для вивчення епічного світогляду зокрема, теорії карми.* (вгору)

[4] *згубник худоби — ставлення епічного Шиви до домашньої худоби двоїсте: він може наслати згубу, але, власкавлений, захищає її від зла. Цим порівнянням відкриваються деякі зневажливі уподібнення воїнів зі стану пандавів дрібній худобі, принесеній у жертву.* (вгору)

[5] *Носія тіла як одягу — тобто голий, характеристика Шиви-Аскета і пов'язаних з ним персонажів, зокрема, ріши Дурвасаса.* (вгору)

[6] *Шатодари — букв.: «що мають сто утроб», одні з супутників Шиви.* (вгору)

[7] *владу з восьми речей — тобто повну царську владу з необхідними регаліями: країна, місто, прапор, парасоль тощо.* (вгору)

[8] *Бхакти — послідовники релігійного віровчення бхакті, емоційної форми богошанування.* (вгору)

[9] *з позбавленими волосся головами — поголеність, поряд з наготою, у сполученні із червоним кольором асоціюється зі смертю.* (вгору)

[10] *Знову і знову підкреслюється порушення військової етики воїнами, які напали вночі на сплячий табір.* (вгору)

[11] *Санкаршана — древнє божество, очевидно, аборигенного походження, в епосі злився із Баларамою Баладевою, який вважається братом Крішни-Васудеви.* (вгору)

[12] *у битві в ім'я дхарми — згідно до епічних поглядів, пандави, при всіх порушеннях ними військової етики, втілюють собою дхарму — закон, обов'язок, справедливість, тоді як каурави представляють адхарму, беззаконня, що і прирікає їх на погибель.* (вгору)

[13] *вивергнув прани — тобто помер, одна із численних в епосі метафор смерті. Прана — життєвий подих, основа життєдіяльності, у множ. — п'ять видів повітряних потоків в організмі людини: 1. прана — властиво подих. 2. апана — спрямований донизу потік, у сполученні із праною — вдих і видих. 3. вьяна — потоки, що розподіляються між двома попередніми. 4. удана — потік, що збирається в горлі. 5. саману — зосереджений у центрі тіла травний потік.* (вгору)

[14] *дарунок чудесного зору, дарований мені святим мудрецем — напередодні великої битви, ріши Вьяса дарує Санджайї здатність спостерігати бій і розповідати про все сліпому цареві Дхрітараштрі, що не бере участі у бою. Царський візник Санджайя, звертаючись до свого володаря, виступає таким чином, одним з оповідачів епосу, його ратних сцен.* (вгору)

ОПОВІДЬ ПРО ЗБРОЮ АЙШИКА[1]

Розділ 10

Вайшампаяна продовжив:

Коли пройшла та ніч, візник Дхріштадьюмни повідав Цареві дхарми Юдхіштхірі про різанину, вчинену сплячим воям: «Сини Драупаді, разом із сином Друпади, о великий царю, забулися спокійним сном у своєму таборі, і тоді, вночі, ваш табір був знищений лиходіями Крітаварманом, Кріпою Гаутамою і Ашваттхаманом. Убивши мечами, списами та сокирами тисячі воїв, слонів і коней, вигубили вони без залишку твоє воїнство! Чувся голосний шум, о бгарато, коли рубали твою рать, ніби величезний ліс — сокирами. Я один уцілів з тої раті, о гідний володарю землі, дивом врятувавшись від неприборканого Крітавармана!». Почувши цю сумну звістку, нескоримий син Кунті Юдхіштхіра впав додолу, охоплений горем за синами. Сатьякі, Бгімасена, Арджуна і молодші пандави, сини Мадрі, кинулися до нього й підхопили падаючого. Опам'ятавшись,

Каунтейя Юдхіштхіра, який, перемігши ворогів, виявився ними ж переможеним, у муках почав голосити зривистим від горя голосом: «Незнаний шлях до мети навіть для тих, хто наділений чудесним провидінням! Інші, й переможені, здобувають перемогу, а ми, переможці, переможені. Знищивши братів і однолітків, батьків і синів з безліччю їхніх соратників, здолавши всіх родичів, радників, онуків, ми виявилися переможені! Воістину, лихо обертається благом, тоді як благо виглядає лихом. Перемога ця має вигляд поразки, тому ця перемога і є поразка, коли, перемігши, страждаєш потім, наче нещасний дурень! Хіба можна вважати це перемогою, якщо потім вщент розгромлений ворогами!

Переможені рішучі вої переможеними раніше недругами, які не відають коливань, тими, через які гріх лежить на нас — ганебна перемога у братовбивчій зваді! Убиті, захоплені зненацька, ті, що врятувалися від грізного Карни, зуби якого — «вухасті» й трубчасті стріли, а язик — це меч, від того, котрий у бою натягав лук до межі, видаючи долонею дзенькіт тятиви, від лютого чоловіка-лева, якого не можна було змусити тікати з поля бою. Упали, захоплені зненацька царські сини, які за допомоги всілякої зброї, мов на човнах, переправилися через океан-Дрону, колісниця якого — водні простори, зливи стріл — хвилі, скупчення дорогоцінних каменів — вишикувані в лави запряжні тварини, списи й піки — риби, слони із прапорами — крокодили, великі стріли — піна, сагайдаки — вири, а схід місяця над полем битви — океанські береги, оголошувані громом ударів долонь об тятиву і гуркотом ободів колісниць. Тут, у цьому світі живих, люди не можуть піддатися такому загальному винищуванню, якщо тільки їх не застануть зненацька. Людину, коли вона заскочена несподівано, цілком залишає удача і обступають лиха. Упали, заскочені зненацька царські сини, які у великому бою вистояли проти Бгішми, які вершили жертовне узливання різною зброєю і обладунками, проти тої потужної лісової пожежі, що спіткала найпрекрасніші з дерев — велике воїнство, проти того, чиї гарні прапори — рвав угору димознаменний вогонь, стріли — язики полум'я, роздмухувані могутньо вітром його люті, шум якого — гуркіт ободів колісниць і удари долоні об тятиву величезного лука, а сила — зброя, що летить у ціль.

Для людини, заскоченої зненацька, недосяжні ні знання, ні подвижництво, ні успіх, ні висока слава. Дивися — Махендра, що не дав піймати себе несподівано, знищив усіх недругів, отримавши заслугу вдалого жертвопринесення. А царські сини й онуки, подібні тому ж Індрі, — дивися, — упали всі до єдиного, захоплені зненацька! Немов багаті купці, які, переправившись через океан, віддалися забавам і знайшли погибель у мілкій річечці, — так лежать вони, убиті шаленими ворогами, пішовши, без сумніву, на третє небо. Я журюся за праведну Крішну: аби не загинула вона тепер в океані горя! Як дізнається про те, що вбиті її брати, сини й старий батько, цар панчалів Друпада, відразу, знепритомнівши, упаде вона додолу, та так і буде лежати, і струнке тіло її зломить розпачем. не в силі перемогти породжену бідою тугу. Гідна радостей, як буде вона жити, переслідувана думкою про загибель синів і смерть братів, палена вогнем, Пожирачем жертв!». Так волаючи, нещасний цар куру наказав Накулі: «Ходи і достав сюди царську дочку, нещасну, разом з рідними її по матері!». Вислухавши згідно із дхармою веління Царя, втілення дхарми, син Мадрі спішно відправився на своїй колісниці туди, де перебувала цариця разом із дружинами царя панчалів. Відправивши Накулу, сина Мадрі, Аджамідха Юдхіштхіра, в розпачі, ридаючи, рушив дорогою разом із близькими туди, де на ратному полі полягли його сини й кишіли вже збіговиська примар-бхутів. Коли він досяг того місця, відкрилася йому жахлива у своїй жорстокості картина: сини його, друзі та сподвижники лежали на землі з обагреними кров'ю тілами, проломленими, пробитими і відсіченими головами. Побачивши таке, Юдхіштхіра, перший серед кауравів, кращий з вершителів дхарми, показуючи всім виглядом своїм тяжку скорботу, голосно закричав і без почуттів звалився на землю в оточенні почту.

Так вістить розділ десятий в Сауптікапарві великої Магабгарати.

Розділ 11

Вайшампаяна вів далі:

Коли він побачив полеглих у бою синів, братів, друзів, душа його, о Джанамеджайє, сповнилася великого горя. Глибоке страждання охопило Царя, могутнього духом, коли він почав згадувати про синів, онуків, братів, свою рідню. Очі його налилися слізьми, він затремтів, готовий знепритомніти, а друзі в сильній тривозі почали втішати його. І ось, у ту саму мить, наприкінці дня, в сонцеподібній колісниці з'явився Накула разом зі стражденною Крішною. Перебуваючи в Упаплавьї, почула вона про те найбільше лихо і впала у відчай через загибель усіх своїх синів. Тремтячи мов бананове дерево під поривами вітру, Крішна, наблизившись до Царя, упала додолу, змучена стражданням. Обличчя її, з очима подібними до пелюсток розквітлого лотосу, мов сонце поглинене пітьмою, раптово змарніло від горя. Побачивши, що вона впала, воістину відважний, лютий Врікодара кинувся до неї і підхопив обома руками. Бгімасена намагався втішити красуню, а Крішна, ридаючи, сказала, звертаючись до пандава Юдхіштхіри і його братів:

«Волею долі, о царю, ти станеш тепер володіти всією цією землею, згідно кшатрійської дхарми, віддавши своїх синів Ямі. Волею долі, о Партхо, ти живий-здоровий і, отримавши всю землю, не згадаєш тепер про сина Субхадри (*Абгіманью*), подібного ходою до розлютованого слона. Чуючи про те, що мої сини-герої полягли згідно із дхармою, разом зі мною в Упаплавьї, волею долі ти не згадаєш про них! З тих пір як я почула про те, що вони, сплячі, винищені лиходієм Драуні, туга спалює мене, о Партхо, як Пожиратель жертв своє вмістище. Якщо сьогодні ж ти не вийдеш на битву і у двобої не позбавиш життя лиходія Драуні разом з його

поплічниками, якщо Драуні не отримає плода свого злодіяння, я тут таки зведу себе постом, — знай це, о Пандаво!». Вимовивши це, славна Крішна Яджнясені присіла навпроти пандави Юдхіштхіри, Царя дхарми. Дивлячись на сидячу поруч улюблену дружину, цар-мудрець Пандава, вірний душею дхармі, відповідав Драупаді, чарівній виглядом: «О кралечко, обізнана на дхармі! Згідно із дхармою сини та брати твої прийняли гідну смерть, і не повинна ти журитися за ними! А син Дрони, о прекрасна, пішов у ліс далеко звідси, тож як ти зможеш дізнатися, о чарівна, що поліг він у бою?».

Д р а у п а д і в и р е к л а :

Мені відомо — у сина Дрони на голові є перлина з якої він народився, і якщо побачу, що принесуть цю перлину, знищивши лиходія Драуні у битві, і прикріплять її, о царю, тобі на голову, лише тоді я зможу жити, — так я вирішила.

В а й ш а м п а я н а п р о д о в ж и в :

Сказавши так цареві Пандаву, чарівна виглядом Крішна наблизилася потім до Бгімасени й гнівно вимовила такі слова: «Ти повинен урятувати мене, о Бгімо, пам'ятаючи про дхарму кшатрія, — убий того лиходія, як Магхаван — Шамбару! Немає тут іншого такого, хто зрівнявся б з тобою відвагою. Відомо в усіх світах, як у місті Варанаваті, коли нам загрожувало велике лихо, саме ти став для партхів рятівником, і при зустрічі з Хідімбою ти також захистив нас. І в місті Вірати ти, як Магхаван — Паулому, урятував мене від лиха, коли я була жорстоко переслідувана Кичакою. Як колись, о Партхо, ти вершив такі великі діяння, так і тепер, о нищителю недругів, вбий Драуні і гараздуй!». Слухаючи те, як на всі лади оплакувала вона свої лиха, не витримав велесилий Каунтейя Бгімасена. Він піднявся на могутню колісницю, блискучу золотом, і взяв блискучий, мерехтливий лук разом зі стрілами, що відповідають йому гідностями. Поставивши Накулу візником, вибраний Драупаді, щоб покарати сина Дрони, він швидко погнав коней, натягнувши лук зі стрілою. Швидкі, як вітер, гніді коні, підігнані Накулою, стрімко, швидким чвалом помчалися вперед, о чоловіче-тигре! По сліду колісниці, що веде від власного табору пандавів, непохитний відважний Бгіма спішно рушив тим шляхом, що був прокладений колісницею сина Дрони.

Так вістить розділ одинадцятий в Сауптікапарві великої Магабгарати.

Р о з д і л 1 2

В а й ш а м п а я н а п р о в а д и в :

Коли вийшов нескоримий герой, лотосоокий Крішна, бик-ядава, сказав Юдхіштхірі, синові Кунті: «Твій брат, о Пандава-бгарато, не витримавши туги за сином, відправився в путь, о бгарато, маючи намір знищити Драуні в бою. Бгіма тобі дорожче всіх твоїх братів, о туре-бгарато, — так чому ж ти не втримав його, коли він кинувся назустріч небезпеці? Адже та зброя, названа «брахмаширас», про яку Дрона, підкорювач ворожих поселень, повідав своєму синові, здатна спалити землю! Великий духом, великий долею наставник, прапор усіх лучників, відчуваючи приязнь до Завойовника багатств Арджуни, передав йому цю зброя. Шалений син Дрони просив його тоді про те ж, і той, немов би без особливого бажання, повідав йому про неї. Відома неприборканість його сина, великого духом, і наставник, знавець усіх дхарм, ніколи йому не потурав. «Навіть якщо, сину мій, ти потрапиш у битві у велике лихо, тобі не можна буде використовувати цю зброю, а проти людей — особливо!», — так сказав, о чоловіче-туре, своєму синові наставник Дрона й слідом додав: «Адже ти не з тих, хто дотримується шляху праведників!».

Вислухавши від батька ті гіркі слова, зловмисний Драуні, попрощавшись із надією на всілякі блага, впав додолу в розпачі. Потім, о бгарато, кращий з куру, поки ти був у лісах, з'явився він у Двараку і зажив там, вельми шанований врішніями. І ось, одного разу, після того як оселився у Двараваті, прийшов він до мене один, коли і я на самоті перебував на березі океану, і сказав, посміхаючись: «Та зброя за назвою «брахмаширас», шанована богами і гандхарвами, о Крішно, та зброя, що воістину доблесний мій батько, наставник бгаратів, творячи суворе подвижництво, прийняв від Агастьї, нині належить мені, о Дашархо, як колись належала моєму батькові. Прийми цю нашу чудесну зброю, о перший серед ядавів, мені ж даруй твій диск-чакру, що несе загибель у бою недругам». Дружелюбний до нього, котрий палко просив у мене, склавши біля грудей долоні, мою зброю, я відповів йому, о царю, туре-бгарато: «Боги, данави і гандхарви, люди, птахи та змії — всі, разом узяті, не варті й сотої частки моєї сили. Яку би зброю ти не побажав: чи цей лук, чи той спис, цю чакру, ту палицю, — я дарую її тобі! Яку зброю ти зможеш підняти або використовувати її в битві, ту і бери, а інше, що побажаєш, залиш для мене!».

І той міцнорукий вибрав зроблену із заліза чакру з тисячею спиць, з гарною маточиною, подібну до маточини ваджри Індри, тим самим кинувши мені виклик. Я негайно сказав: «Бери ж чакру!». Прожогом він кинувся до чакри, схопив її лівою рукою, але не зміг навіть зрушити з місця, о непохитний! Тоді він спробував взяти її правою, але, незважаючи на всі зусилля, не вдалося йому заволодіти нею. Злостивий Драуні, напружуючи всі свої сили, не зміг ні підняти, ні посунути чакру. Витративши всі сили, о бгарато, він стомився і відступив. І коли Ашваттхаман залишив цю божевільну витівку, я підкликав його, зіпрілого, і сказав: «Той, хто знаний як недосяжний зразок для богів і людей, — Білокінний Володар лука Гандіви Арджуна, на прапорі якого краща з мавп, той, хто намірився здолати у двобої самого Ішу, Бога богів, Синьошийого, Чоловіка Уми і тим догодив Шиві Шанкарі, той, миліше якого немає для мене на землі людини, і не існує такого, чого б я не віддав йому, будь то дружини мої і сини, — навіть він, доводячись мені другом, о брахмане, навіть той

Партха, невтомний у подвигах, ніколи не звертався до мене з такими словами, які ти вимовив! Той, хто був знайдений мною завдяки подвижництву, коли я, вийшовши на схил Хімавану, дванадцять років провів, дотримуючись великої спокути брахмачарьї, той, хто народжений Рукміні (*Прадьюмна*), яка пройшла через ту ж саму обітницю, сповнений запалу син мій, який зветься Прадьюмна Санаткумара, — навіть він не смів просити в мене цю велику, чудову, незрівнянну чакру, яку ти, дурню, ризикнув попросити у мене! Ні Рама безмірно могутній, ні Гада, ні Самба (*брати Крішни*) ніколи раніше і не заїкалися про те, про що ти ризикнув мене попросити! Й інші, мешканці Двараки, врішнії і андхаки, великі колісничні вої, навіть не говорили раніше про те, про що ти попросив. Доводячись рідним сином наставникові бгаратів Дроні, о кращий з воїв-колісничних, шанований всіма ядавами, чи ж не намірився ти боротися, використовуючи чакру?!».

Коли я сказав так, Драуні мені відповів: «Зробивши тобі поклоніння, з тобою, о Крішно, я міг би поборотися! Тому я просив у тебе чакру, шановану богами і данавами, бо став би непереможним, о могутній, — істинно те, що я кажу тобі! Але, не здійснивши через тебе, о Кешаво, мого воістину нездійсненного бажання, я покину тебе, о Говіндо, — благослови мене милостиво! Цією чакрою із прекрасною маточиною володієш ти, биче серед врішніїв, не знаючи рівних собі у битві чакрами, і не зрівняється з тобою інший на землі!». Із цими словами, юний Драуні, прийнявши від мене упряж, коней і луки, відправився в дорогу, обдарований різними скарбами. Він гнівний і зловмисний, твердий і норовливий, йому відома зброя «брахмаширас», і тому Врікодарі слід остерігатися його».

Так вістить розділ дванадцятий в Сауптікапарві великої Магабгарати.

Розділ 13

Вайшампаяна провадив:

Сказавши так, перший серед воїв, радість усіх ядавів, піднявся на свою велику колісницю, повну всілякої добірної зброї, запряжену прекрасними камбоджійськими кіньми із золотими гірляндами. Ту кращу з колісниць, кольору сонячного сходу, тягли корінні: праворуч — Сайнья, а ліворуч — Сугрива, підпряжними ж були Мегхапушпа і Балахака. Створене Вішвакарманом чудове ратище його прапора, прикрашене різними дорогоцінними каменями, здавалося чарівним видовищем, що зметнулося над колісницею. У променях сяючого сяйва було видно там Вайнатею (*Гаруда*), ворога зміїв, прапор істинного бога. Зійшов на колісницю Крішна Хрішикеша, прапор усіх лучників, а слідом за ним Арджуна, вершитель величних діянь, і Юдхіштхіра, цар куру. Ті двоє, великі духом, стоячи поруч із Дашархою, Володарем лука Шарнгі, який вивищувався на колісниці, блищали, немов два Ашвіна поруч з Васавою. Дозволивши піднятися їм на свою колісницю, шановану світом, Дашарха батогом почав поганяти добірних стрімких коней. Коні різко взяли з місця, тягнучи кращу з колісниць, у якій стояли двоє пандавів і бик-ядава. Швидкохідні коні, що несли Володаря лука Шарнги, підняли страшний шум, так що здавалося, начебто злетіла пташина зграя.

Ті чоловіки-тигри, о туре-бгарато, поспішивши слідом за Бгімасеною, наздогнали незабаром великого воїна, але й наздогнавши Каунтейю, що палав гнівом, великі колісничні герої не змогли втримати його, в погоні за ворогом. Побачивши тих славних воїв з міцними луками, він продовжував гнати своїх стрімких коней до берега Бхагіратхи, де, як казали, перебував Драуні, згубник синів великих духом пандавів. Ось, побачив він великого духом, славного Крішну Двайпаяну Вьясу, який сидів разом зі святими мудрецями біля самої води. Поблизу помітив він Драуні, вершителя жорстоких діянь, — на тілі його, натертому розтопленим маслом, була лише вузька смужка із трави куша, а волосся все у поросі.[2] Каунтейя Бгімасена міцнорукий, тримаючи лук і стріли, кинувся до нього з криком: «Стій! Стривай!». Побачивши грізного лучника із луком, а за ним — на колісниці Джанардани братів пандавів, Драуні знітився духом, розуміючи, що настав час розплати. І згадав він тут, ставши безжурним душею, про ту чудову, переважаючу будь-яку іншу, зброю. Поставши навіч перед лихом, звернувся Драуні до чарівної зброї і шуйцею узявся за «айшику». З нетерпіння покарати тих героїв, які стояли, тримаючи напоготові чудову зброю, у люті він випустив грізний клич: «Смерть пандавам!». І з цими словами, о царю-тигре, полум'яний син Дрони пустив у хід свою зброю, маючи намір привести у сум'яття всі світи. І ось, в очеретяній стрілі виник вогонь, немов би націлившись спопелити три світи, подібно Ямі-Калантаці.

Так вістить розділ тринадцятий в Сауптікапарві великої Магабгарати.

Розділ 14

Вайшампаяна продовжив:

Міцнорукий Дашарха, із самого початку зрозумівши з рухів Драуні його намір, звернувся до Арджуни: «О Арджуно, Арджуно! Настала хвилина, о Пандаво, тої чудової зброї, якій навчив тебе Дрона, — наука ця зберігається у твоєму серці! Щоб захистити своїх братів і себе самого, вдайся у бою, о бгарато, до тієї зброї, що здатна зупинити будь-яку іншу!». Коли сказав йому це Кешава, Пандава, згубник ворожих героїв, швидко зійшов з колісниці, тримаючи лук і стріли. Зі словами: «Хай буде благо, насамперед синові наставника, а після — мені й усім моїм братам!», — згубник недругів, ушанувавши богів і навчителів, звернув свої думки до Шиви і пустив у хід ту зброю з думкою: «Хай буде втихомирений Драуні цією зброєю!». І тоді запалала зброя, миттєво пущена Володарем лука Гандіва Арджуною, викидаючи потужні язики полум'я, подібно вогню кінця юґи. Тут і зброя полум'яного сина Дрони загорілася яскравим вогнем, оточеним жарким сяйвом. Забубоніли

гуркоти грому, упали тисячами блискавиці, великий жах охопив все суще. Шумом наповнився небозвід, яскраво помережаний вогняними гірляндами, почала рухатися вся земля з горами, лісами та деревами. Розуміючи, що зброя обох воїв міццю полум'я ось-ось спалить світи, з'явилися туди разом два великих святих мудреці — Нарада і вірний дхармі прабатько бгаратів Вьяса, щоб зупинити обох героїв — Бхарадваджу і Завойовника багатств. Ті пустельники, знавці всіх дхарм, дбайливі до блага всякої істоти, встали, виливаючи яскраве сяйво, між обома полум'яними зброями. Стоячи між славними нескоримими героями, ті перші серед святих мудреців були подібні двом палаючим вогням. Непідвладні силам живих, рівні міццю богам і данавам, зажадали вони, дбаючи про благо світів, утихомирити полум'я зброї.

С в я т і м у д р е ц і р е к л и :

Знавці всілякої зброї, великі колісничні вої, ті, що пішли на небо раніше, ніколи не використовували проти людей таку зброю!

Так вістить розділ чотирнадцятий в Сауптікапарві великої Магабгарати.

Р о з д і л 1 5

В а й ш а м п а я н а в і в д а л і :

Чоловік-тигр Арджуна, Завойовник багатств, тільки-но побачивши тих двох мудреців, полум'яністю подібних вогню, поспішно забрав свою чарівну стрілу. Перший серед володарів слова, склавши смиренно долоні, сказав він тоді святим мудрецям: «Пущена мною ця зброя, щоб зупинити зброю недруга. Але раз ця велика зброя зупинена, лиходій Драуні негайно, полум'ям своєї зброї спопелить нас усіх без останку! Однак же, якщо це на благо і нам, і усім світам, то ви, богоподібні, можете зупинити його!». Із цими словами Завойовник багатств склав зброю, а припинити ж її дію у битві не під силу і богам. Ніхто, крім Пандава, навіть Стосильний Індра, з'явившись навіч, був би не в змозі зупинити в бою ту найбільшу зброю, коли вона пущена в хід. Недосконалий духом не зміг би її втримати, раз вона почала діяти, бо вона є породження полум'яної сиди Брахми, — таке під силу лише тому, хто виконав обітницю брахмачарина. Якщо ж той, хто не пройшов через брахмачарью, приведе цю зброю в дію, а потім спробує її зупинити, вона відітне голову і йому, і його близьким. Арджуна, який виконав обітницю брахмачарина, навіть страждаючи від тяжкого лиха, хоча і знайшов ту недоступну іншому зброю, ніколи не пускав її в хід. Пандава Арджуна, герой-брахмачарин, вершитель щирих обітниць, слідував настановам вчителів і тому він зміг зупинити цю зброю.

Драуні ж, побачивши тих двох святих мудреців, які стояли перед ним, не зміг у битві перервати дію своєї грізної зброї. Безсилий зупинити в бою ту найбільшу зброю, Драуні в душевній тузі сказав Двайпаяні, о царю: «Змучений безмірним стражданням, у жаху перед Бгімасеною використовував я цю зброю, о пустельнику, бажаючи врятувати своє життя! Врозріз із дхармою, владико, іде те, що вчинив у бою віроломний Бгімасена, зважившись убити сина Дхрітараштри Дурьйодхану! Тому бо, о брахмане, я, хоч і недосконалий душею, пустив у хід цю зброю і тепер не можу її приборкати. Чарівна ця зброя, яку відбити неможливо, приведена мною в дію на погибель пандавам, о пустельнику, і закляттям я вселив у неї полум'яну міць. Тому, націлена на те, щоб принести погибель пандавам, тепер вона позбавить життя усіх нащадків Панду! Розум мій був обійнятий гнівом, о брахмане, коли я зробив цей гріх — використовував у битві цю зброю, маючи намір винищити партхів!».

В ь я с а м о в и в :

Партха, Завойовник багатств, якому відома зброя «брахмаширас», вдався до неї не в гніві й не заради того, щоб убити тебе у двобої. Зброя, пущена рукою Арджуни, щоб зупинити в битві твою зброю, знову зупинена ним же. Міцнорукий Завойовник багатств, отримавши зброю Брахми завдяки наставлянням батька твого, не поступився кшатрійською дхармою! І як ти посмів зажадати смерти такого праведного, стійкого, гідного знавця всілякої зброї, разом з його братами та близькими! Ту країну, де зброєю «брахмаширас» б'ються з іншою потужною зброєю, дванадцять років Парджанья не зрошує дощем. Саме тому міцнорукий Пандава, дбаючи про благо живих, не знищує цю твою зброю, хоча він і в змозі це зробити. І пандавів, і тебе, і царство нам слід постійно оберігати, — тому, о міцнорукий, зупини цю чудову зброю! І хай охолоне твій гнів, а партхи нехай залишаються цілі та неушкоджені! Цар-мудрець Пандава Юдхіштхіра не бажає перемоги всупереч дхармі. Віддай їм цю перлину, що на твоїй голові, а пандави, одержавши її, натомість збережуть тобі життя.

Д р а у н і с к а з а в :

Ця моя перлина перевершує цінністю й ті скарби, що є в пандавів, і те багатство, що було добуте кауравами. Той, хто носить її, ніколи не відає страху ні перед зброєю, ні перед хворобою, ні перед голодом, а також перед богами, данавами і демонами-зміями. Немає у такого страху ні перед юрбами ракшасів, ні перед розбійниками, і я нізащо не можу розлучитися з такою коштовною перлиною! Але як ти сказав, о володарю, так мені й слід негайно вчинити. Ось перлина, а ось і я! Хай уразить ця стріла черево кожної жінки зі стану пандавів. Вона, що б'є без промаху, уже націлена!

В ь я с а м о в и в :

Чини ж так, якщо розум твій ніяк не можливо спрямувати на щось інше! Пославши зброю в утробу жінок із табору пандавів, на тому і заспокойся

В а й ш а м п а я н а п р о д о в ж и в :

Тоді Ашваттхаман, вислухавши слова Двайпаяни, надзвичайно збуджений направив ту найбільшу зброю в утроби жінок пандавів.

Так вістить розділ п'ятнадцятий в Сауптікапарві великої Магабгарати.

Розділ 16

Вайшампаяна вів далі:

Довідавшись про те, що лиходієм пущена в хід та зброя, Хрішикеша Крішна урочисто звернувся до Драуні: «Дочці Вірати,[3] яка доводиться невісткою Арджуні, Володареві лука Гандіви, якийсь брахман, вірний обітниці, побачивши її, коли вона прийшла в Упаплавью, раніше напророкував: «Коли буде винищений рід Куру, народиться в тебе син, що, перебуваючи іще в утробі, буде належати до Парікшитів!».[4] Хай будуть істинними слова того праведника, — стане син її Парікшит засновником нового роду!». Але розлютований Драуні так відповідав тоді Говінді, першому серед сатватів, на його слова: «Не буде того, про що говориш ти, о Кешаво, приймаючи сторону пандавів, як не бувати тому, о лотосоокий, щоб не здійснилися мої слова! Досягне ця зброя, мною націлена, утроби дочки Вірати, тої, котру ти, о Крішно, маєш намір урятувати!».

Васудева мовив:

Влучним буде удар тієї найбільшої зброї, але, і вбите у лоні, дитя все ж народиться на світло, і призначене йому буде довге життя. Тебе ж усі мудрі будуть вважати нікчемою, багатогрішним лиходієм і дітовбивцею! І тому хай пожнеш ти плоди цього злого діяння — три тисячі років будеш мандрувати по землі, ніде й ні від кого не зустрічаючи сприяння! Самотній, без супутників, станеш блукати ти по різних краях, і не буде тобі, ниций, місця серед людей. Будеш ти, грішний душею, мандрувати, супроводжуваний запахом гниття і крови, знаходячи пристановище лише в печерах і диких місцях, підвладний усіляким хворобам. А Парікшит-герой, досягши зрілости й отримавши по обітниці знання Вед (*брахмачарин*), отримає усіляку зброю від Кріпи Шарадвати. Пізнавши цю кращу зброю, вірний обітниці кшатрійської дхарми, протягом шести років він, відданий душею дхармі, буде оберігати землю.[5] І більше того, царем куру той міцнорукий цар, названий Парікшитом, стане прямо в тебе на очах, о ниций думками! Ти побачиш, найпідліший з людей, яка міць мого подвижництва й істинність моїх слів!

Вьяса сказав:

Якщо ти, будучи брахманом, незважаючи на нас, зробив такий жорстокий вчинок, якщо такі твої дії, то збудуться безсумнівно великі слова, які вимовив син Деваки. Іди швидше звідси, ниций у своїх діяннях!

Ашваттхаман мовив:

З тобою разом, о брахмане, буду я перебувати межи люди, але нехай будуть істинні слова Бхагавана Пурушоттами (*Крішни*).

Вайшампаяна провадив:

Віддавши перлину великим душею пандавам, Драуні, знічений, в усіх на очах відправився до лісу. пандави ж, чий недруг був повалений, з перлиною, від народження належний синові Дрони, слідуючи за Говіндою, Крішною Двайпаяною Вьясою і великим пустельником Нарадою, поспішили до мудрої Драупаді, підданій смертному посту. І ось ті чоловіки-тигри на добрих конях, подібних вітру, разом з Дашархою повернулися в табір. Спішно зійшовши з колісниць, великі колісничні вої побачили зневірену Крішну Драупаді й самі впали в ще більшу розпуку. Разом з Кешавою наблизилися пандави до неї, яка втратила радість, зануреній у скорботну тугу, і стали навколо. Велесилий Бгімасена, з дозволу царя Юдхіштхіри подав їй ту чудову перлину й вимовив такі слова: «Ось ця перлина, благо тобі! Повалено вбивцю твоїх синів. Вставай же! Відринувши сум, згадай про дхарму кшатріїв! Коли Васудева направився укласти мир з кауравами, тобою, о скромнице чорноока, були сказані Нищителеві Мадгу такі слова: «Немає у мене чоловіків, немає синів, немає братів, і тебе немає для мене, о Говіндо, якщо цар Юдхіштхіра прагне до миру з ворогами!». Сказала ти суворі слова Пурушоттамі, але тобі слід пам'ятати, що вони згідні з дхармою кшатрія. Убито грішного Дурьйодхану — перешкоду на шляху повернення царства, випив я крови судомного у муках Духшасани. Оплачено борг, що платиться вбивцею,[6] і нас не зможуть засудити ті, хто наміряться про те теревенити: син Дрони повалений, але відпущений нами завдяки його брахманському становищу і спорідненню з наставником. Слава його померкла, о царице, лише тлінне тіло йому залишилося, він втратив свою перлину і кинув зброю на землю».

Драупаді мовила:

Я прийму це лише як оплату боргу: син наставника для мене — як наставник. Хай покладе, о бгарато, цар Юдхіштхіра цю перлину собі на голову!

Вайшампаяна продовжив:

Тоді цар узяв і поклав її собі на голову, слідуючи волі Драупаді, яка вважала, що ця перлина залишилася їм від наставника Дрони. І тут великий могутній цар Юдхіштхіра із чудовою перлиною на голові засяяв немов гора, освітлена місяцем. Піднялася тоді мудра Крішна, змучена горем за синами, а Цар дхарми Юдхіштхіра почав питати міцнорукого Крішну.

Так вістить розділ шістнадцятий в Сауптікапарві великої Магабгарати.

Розділ 17

Вайшампаяна вів далі:

Після того, як все спляче воїнство було вбито тими трьома колісничними воями, цар Юдхіштхіра, в розпачі, так звернувся до Крішни Дашархи: «Як зміг негідний грішник Драуні, невтомний у своїх діяннях, погубити всіх моїх синів, воїв-колісничних?! І відважні сини Друпади, досконалі у володінні зброєю, рівні стотисячному воїнству, теж полягли від руки сина Дрони! Як зміг він погубити Дхріштадьюмну, кращого з воїв-колісничних, з яким відмовився зійтися в бою віч-на-віч великий лучник Дрона? Яке ж належне випадку діяння зроблено тим сином наставника, о муже-туре, що йому вдалося наодинці перебити весь наш табір?».

Васудева мовив:

Драуні звернувся за заступництвом до неминущого Ішвари, Володаря богів над богами, і тому він один знищив багатьох! Магадева, Житель гір, був власкавлений і міг би дарувати йому навіть безсмертя, дати й таку міць, завдяки якій він розтрощив би самого Індру. Воістину, знаю я Магадеву, о туре-бгарато, і різні колишні його діяння! Він — початок, середина життя і кінець сущого, о бгарато, це його діяльністю рухається весь цей світ. Колись Прабатько могутній, намірившись створити суще, першим побачив його і наказав: «Негайно твори живе!». Мідноволосий великий подвижник, що прозрів скверни, загрозливі для істот, відповів: «Хай буде так!», — і на тривалий час віддався подвижництву, поринувши у воду. Дуже довгий час чекав його Прабатько і нарешті силою духу створив іншого творця всього сущого. Той, побачивши Жителя гір зануреним у воду, сказав Прабатькові: «Якщо не існує іншого, котрий з'явився на світ раніше за мене, тоді я створю живих істот». Відповів йому Прабатько: «Немає іншого мужа, що був би породжений раніше за тебе. Стхану поринув у воду, ти ж безтрепетно приступай до творіння». І той почав творити суще: спочатку — сім праджапаті на чолі з Дакшею, а через них створив весь сонм істот чотирьох видів.

Всі ці тварини, о царю, тільки-но він їх створив, прожогом налетіли, голодні, на того, хто породив суще, маючи намір його зжерти. Щоб урятуватися від них, готових його поглинути, кинувся він до Прабатька: «Хай урятує мене Володар від них! Нехай буде встановлено, чим їм існувати!». Тоді Брахма визначив їм для їжі рослини, а для сильних — слабкі істоти, рухомі й нерухомі. Ті тварини, яким тепер була приділена їжа, задоволені, розійшлися по своїх місцях. Гараздуючи, почали вони тоді, о царю, множити своє потомство. Коли зросло число живих істот і Брахма, Наставник світів був задоволений, піднявся з вод той, хто був старше інших, і побачив цих тварин. Побачивши ж різноманітні суті, розплоджені завдяки власному запалу, розлютився Володар Рудра, втримав лингам, і, скований, той полетів на землю. І тут сказав йому Брахма неминущий, немов бажаючи втихомирити його своїми словами: «Що ж ти робив, перебуваючи у воді так довго, о Шарво? Чому, здійнявши лингам, ти спрямував його на землю?». Сповнений гніву, відповів тоді Наставникові Навчитель світів Шива: «Ці створіння вже створені тим, іншим, що ж мені залишалося з ним робити?! Але подвижництвом моїм добута їжа для живих, о Прабатьку! Хай існує вічно живе за рахунок рослин!». З цими словами великий подвижник Бгава в божевільній люті пішов до підніжжя гори Мунджават,[7] щоб віддатися подвижництву.

Так вістить розділ сімнадцятий в Сауптікапарві великої Магабгарати.

Розділ 18

Васудева вів далі:

Коли Деваюґа закінчувалася, боги, зажадавши зробити жертвопринесення належним чином, і згідно із приписами Вед, приступилися до відправлення яджні. Без перешкод облаштували боги, відзначені жертовною часткою, належні для приношення жертви місця, підготували жертовне начиння, але, воістину не знаючи про Рудру, ці боги не виділили частки богові Стхану, о володарю людей! І позаяк богами не була визначена його частка жертвопринесень, одягнений у шкуру Шива, бажаючи одержати свою частку, стрімко узявся за лук і натягнув його. Існують жертвопринесення-лока, жертвопринесення-крія, домашня яджня споконвічна, яджня-панчабхута і, п'яте, — жертвопринесення людське. Зажадавши зробити жертвопринесення способом яджня-лока, Капардин встановив свій лук, і лук цей був натягнутий на відстань у п'ять кішок (*1 кішка = 18 дюймів*). Проголошення «Вашат» було, о бгарато, тятивою того лука, силою в чотири частини яджні.[8] І ось Магадева, сповнений люті, з луком з'явилися туди, де боги вершили жертвопринесення. Побачивши того вічного брахмачарина з натягнутим луком, прийшла у сум'яття богиня Земля і здригнулися гори, перестав віяти вітер, не палав розпалений вогонь і, змішавшись, порушився в небі круговий біг сузір'їв. Не стало сонця, місячний диск втратив свою красу, і все небо було щільно затягнуте пітьмою.

Боги, пригнічені, не розуміли, що відбувається: жертва не давала сяйва, а Веди відвернулися від них. І ось стрілою «раудра» він уразив саме серце яджні, а жертва, обернувшись оленем, кинулася геть, супроводжувана Вогнем. У вигляді такому досягши небес, вона засяяла там, о Юдхіштхіро, переслідувана Рудрою і на небесах.[9] Коли зникла жертва, свідомість богів не прояснилася. Нічого не зрозуміти було богам, розум яких померхнув. Кінцем лука, розлютований Триокий потрощив Савітару обидві руки, Бхазі — два ока, Пушану — зуби. Кинулися тоді бігти боги з усім жертовним начинням, інші ж заметушилися на місці, скидаючись на тих, котрих життя ось-ось покине. Змусивши всіх богів тікати, Синьошиїй Шива сміючись наставив на них кінець свого лука, перепиняючи їм шлях. І тут, від крику безсмертних, зірвало тятиву його лука, і лук із зірваною тятивою негайно, о царю, розпрямився. Тоді боги разом з яджнею наблизилися до кращого з богів, що

лишився без лука, і звернулися до нього за захистом, і той, могутній, виявив їм милість. Потім власкавлений Володар скинув свою лють у скупчення вод, і з тих пір він, могутній, перетворившись на вогонь, постійно осушує води. І він повернув обоє очей Бхазі, обидві руки Савітару, зуби Пушану, а також яджню богам, о Пандаво! Тоді весь всесвіт знову прийшов у рівновагу, і у всіх жертовних узливаннях боги визначили частку його. Отож, коли він розгнівався, весь всесвіт вийшов з рівноваги, о могутній, а коли змилостивився, то знову він прийшов у рівновагу. Драуні догодив тому могутньому богу, і ось убиті всі сини твої, великі колісничні вої, багато інших героїв і панчали зі своїми соратниками. Не слід і думати про це, бо не Драуні те вчинив — така милість Магадеви. Виконай негайно, що слід!

Так вістить розділ вісімнадцятий в Сауптікапарві великої Магабгарати.

КІНЕЦЬ ОПОВІДІ ПРО ЗБРОЮ АЙШИКА

КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ЗБРОЮ АЙШИКА

[1] Айшика — вид зброї, «очеретяна стріла». Слово, винесене в заголовок вказує на протипункт його змісту, а саме — націленість зброї Ашваттхамана, здатного знищити світи, на повне викорінення роду пандавів, чому заважає Крішна. (вгору)

[2] Драуні описується як пустельник, що віддається подвижництву. (вгору)

[3] Дочка Вірати — царівна Уттара, дружина Абгіманью, сина Арджуни, що був її вчителем танців, коли пандави тринадцятий рік свого вигнання жили в царстві матсьїв при дворі Вірати. (вгору)

[4] буде належати до Парікшитів — (parikşittvam…bhavişyati) у вірші використовуються утворення від дієслова pari-kşi, що має омонімічні значення: 1. «гинути» («коли буде винищений рід Куру…») і 2. «існувати», «мати продовження». Із другим значенням пов'язується ім'я Парікшита, сина Абгіманью, якому призначено вціліти і продовжити рід, перерваний у результаті братовбивчої битви. (вгору)

[5] протягом шести років…буде оберігати землю — Шестирічне царювання є сакральним строком, як половина дванадцятиріччя. (вгору)

[6] борг, що платиться вбивцею — vaira, штраф, що накладається на вбивцю. Мається на увазі, що Драуні, який вигубив синів Драупаді, поплатився за це. (вгору)

[7] Гора Мунджават — одна з вершин Гімалайського хребта, міфологічно асоційованого із Шивою. (вгору)

[8] Чотири частини яджні — можливо, чотири основні процедури жертвопринесення, за кожну з яких відповідає певний жрець: адхварью, який робив підготовчі ритуальні дії (спорудження вівтаря, підготовка начиння, запалювання вогню, а потім — проголошення мантр «Яджурведи»); хотар, в обов'язки якого входило читання «Рігведи» і заклик богів; брахман, що спостерігає за жертовним обрядом щоб уникнути помилок і неточностей, і удгатар, який співав гімни «Самаведи». (вгору)

[9] засяяла там…переслідувана Рудрою… — посилання на міфологічний сюжет про походження сузір'я-накшатри Мрігаширас, «Голова антилопи» (Оріон), яке складається із трьох зірок. Тут, відповідно до одного з міфів, Шива своїм тризубцем зніс голову Праджапаті, винному в інцесті, і та перетворилася на сузір'я. (вгору)

КІНЕЦЬ КНИГИ ДЕСЯТОЇ